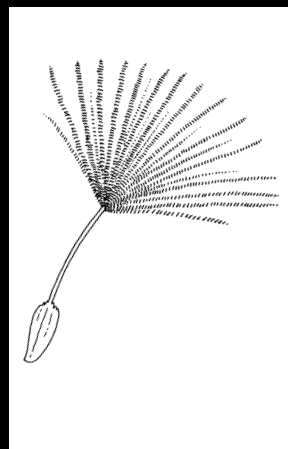

BENGT-ERIK ANDERSSON
KERSTIN STRANDER

Framtiden blev vår

101 sjuttitalister följda under sina 25 första år

Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 11

Bengt-Erik Andersson

Kerstin Strander

Framtiden blev vår

101 sjuttitalister följda under sina 25 första levnadsår

Rapport 2 från FABASKO-projektet

Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 11

Institutionen för individ, omvärld och lärande

Lärarhögskolan i Stockholm (2002)

Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 11

utgiven av

Institutionen för individ, omvärld och lärande

Lärarhögskolan i Stockholm (2002)

Box 47 308

100 74 Stockholm

Tel. 08-737 55 00

E-post: IOL-rapporter@lhs. se

Rapporten kan laddas ned i pdf-format från

<http://www.lhs.se/iol/publikationer/>

ISSN 1404-983X ISBN 91-89503-10-4

Ange källan vid kopiering och citering.

All kommersiell användning utan författarnas medgivande är förbjuden.

Frågor om innehållet hänvisas till författarna.

E-post: Bengt-Erik.Andersson@lhs.se, Kerstin.Strander@lhs.se

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. BAKGRUND.....	1
Inledning	1
Syfte och frågeställningar	2
Tillvägagångssätt.....	3
FAST-projektet	3
2. TEORETISK UTGÅNGSPUNKT.....	6
3. METODER.....	10
FAST-barnens utvecklingsgång	10
Undersökningsgrupp i FABASKO-projektet	16
Undersökningsinstrument.....	17
4. BOENDE, PARTNERSKAP, UTBILDNING OCH ARBETE	20
Boende	20
Civilstånd	22
Utbildning	24
Sysselsättning.....	26
Vuxenhet.....	34
5. SKOLAN, LIVET OCH FRAMTIDEN.....	36
Viktiga saker för livet och framtiden	38
Minnen från skolan.....	40
Skoltillfredsställelse	41
Var skolan intellektuellt stimulerande?.....	42

Hur meningsfull tyckte man då att skolan var?	43
Manuell orientering	44
Initiativ och ansvar	45
Hur minns man då sina lärare?.....	46
Kamratorientering	47
6. SJÄLVBILDEN ELLER SYNEN PÅ SIG SJÄLVA.....	49
Optimism	53
7. HÄLSA OCH VÄLBEFINNANDE	55
8. SAMMANFATTANDE MÅTT	58
9. SÅRBARHET	64
10. DISKUSSION.....	67
REFERENSER	88
BILAGA 1. BREV TILL UNGDOMARNA I FAST-PROJEKTET	96
BILAGA 2. FRÅGEFORMULÄR	98

Förord

Detta är den andra rapporten från forskningsprojektet ”Familj, barnomsorg, skola”. Projektet har stötts med medel från Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse och vi är stiftelsen mycket tacksamma för dess stöd.

Vi vill tacka fil.dr. Ingrid Hårsman, docent Britta Jonsson, professor Sverker Lindblad och docent Anne-Sofie Rosen för deras välvilliga tillstånd att låta oss utnyttja frågor ur deras frågeformulär.

Vi vill också gärna tacka universitetsadjunkt Gunnel Jacobsson Wenthworth för hennes stora hjälp vid datainsamlingen och kodningen av vårt material samt docent Åsa Murray för hennes hjälp med att ta fram visst statistiskt material.

Stockholm i maj 2002

Bengt-Erik Andersson

Kerstin Strander

1. Bakgrund

Inledning

Föreliggande rapport ingår i vår serie rapporter med fokus på *social sårbarhet* hos barn och unga. I vår första rapport *Skolan, familjen och framtiden* (2001) redovisade vi ett antal grundläggande principer som kännetecknat det svenska familjesystemet under senare delen av 1900-talet. Dessa mycket kända principer kom under 90-talet att ifrågasättas inte minst för att de kolliderade med andra – av dagens politiker – mer högt värderade principer. I linje med vår tidigare rapport är det nödvändigt att också i denna studie anlägga såväl ett individ- som ett samhällsligt perspektiv i analyserna. Det är dessutom viktigt att undersökningen har en longitudinell karaktär, vilket innebär att barn och ungdomar måste följas under en lång rad av år för att man skall kunna säga vilka negativa och positiva effekter olika faktorer kan ha. Resultaten måste också speglas mot de samhällsvillkor som råder vid en viss tidpunkt och de förändringar som därmed följer.

Trots att svenska barn internationellt sett har det bra är det dock ytterst angeläget att rikta blicken mot den sårbarhet som vi vet ändå finns. Det är därför angeläget att få en bättre insikt i vilka faktorer under barn och ungdomars uppväxt som verkar uppbyggande respektive nedbrytande.

Särskilt intressant blir det att granska de institutioner som har den största betydelsen för barns och ungas uppväxt nämligen familjen, barnomsorgen och skolan.

Syfte och frågeställningar

Projektet – som vi döpt till FABASKO-projektet (FAMilj, BARNomsorg och SKOLA) – ingår i ett forskningsprogram som finansieras av Axel och Margaret AX:son Johnsons stiftelse och som handlar om social sårbarhet. I vår förra rapport (Andersson & Strander, 2001) har vi en grundlig diskussion om begreppet social sårbarhet och vi hänvisar läsaren till denna rapport.

Syftet med vårt projekt är att studera hur förhållanden i familjen under tidiga år samt i barnomsorg och skola samverkar med barnens senare utveckling under tidiga vuxenår, i synnerhet när det gäller social sårbarhet..

- Vad betyder familjekonstellationen – en eller två föräldrar i familjen – för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Vad betyder en god kontakt med en frånvarande förälder för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Vad betyder föräldrars förvärvsarbete för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Vad betyder tillgången till olika former av familjestöd för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Hur går det för de människor som tidigt i livet började i barnomsorg när de nått vuxen ålder?
- Har de arbete?
- Är de integrerade i samhället eller har de drabbats av samhällets sårbarhetsmekanismer?
- Hur går det för unga människor som i skolan upplevt misslyckande senare i livet?
- Är sårbarhet speciellt vanlig i denna grupp?
- Återhämtar sig denna grupp när de lämnat skolan och fått arbete?

- Kan denna grups problem i skolan förklaras med psykiatriska problem?
- Hur lyckas denna grupp anpassa sig till samhällslivet?
- Kan framgång senare i livet motverka den känsla av misslyckanden gruppen bär med sig från skoltiden?

Tillvägagångssätt

De frågeställningar som räknats upp ovan är komplicerade att besvara. De kräver att man långvarigt följer grupper av barn och ungdomar under mycket långa tider. Inget enda forskningsprojekt skulle kunna besvara frågorna. Den enda möjliga lösningen om man önskar besvara dem är att utnyttja redan existerande forskningsmaterial eller eventuellt kompletterade med nya data insamlingar. Det är just denna möjlighet vi har utnyttjat. Vi har haft tillgång till två större forskningsmaterial. Det ena är det s k FAST-projektet i vilket vi följt en grupp barn från de första levnadsåren fram till 17 års ålder. Vi baserar denna rapport på just detta material. Det andra är det s k Livsprojektet, i vilket vi följt en grupp ungdomar genom högstadium och gymnasium upp till 21 års ålder. Det är dessa två forskningsprojekt vi har kompletterat med vardera en ny datainsamling när de unga människorna är i 24-25 års åldern. Nedan följer en beskrivning av Fast-projektet. Livsprojektet finns beskrivet i vår tidigare rapport *Skolan familjen och framtiden*.

FAST-projektet

Fast-projektet (Andersson, 1977) utvecklades på 70-talet ur en tvärnationell undersökning kring betydelsen för småbarnsfamiljer av olika familjestödssystem. Undersökningen startade på initiativ av professor Urie Bronfenbrenner, Cornell University, USA i mitten av 70-talet. Fem länder

deltog: Israel, Storbritannien, Sverige, Tyskland och USA. Det svenska delprojektet, FAST-projektet (Familjestöd och utveckling) har letts av professor Bengt-Erik Andersson, en av författarna till denna skrift.

Projektet var från början tänkt att främst studera förskoleåren men kom efter hand att förlängas. En unik mängd material finns insamlat. Resultaten har publicerats i ett flertal böcker och artiklar och visar med överraskande tydlighet att den svenska moderna familjen (vilken i mångt och mycket är beroende av samhällets olika former av familjestöd, t ex daghem och bidragsförskott) tycks fungera väl. Detta gäller inte minst om man tar barnens kognitiva och socioemotionella utveckling som kriterier på "god funktion". Följande resultat kan nämnas:

- De flesta småbarnsfamiljer har välfungerande sociala nätverk och nära släktkontakter (Cochran m fl., 1984; Gunnarsson, 1984a,b))
- Barnomsorg utanför hemmet är bra för barns utveckling, särskilt om de börjar tidigt, omkring ett års ålder (Andersson, 1989, 1990, 1992)
- Ensamma mödrars barn klarar sig utmärkt (Lassbo, 1988a,b)
- Mammors förvärbete är positivt för barn (Kihlblom, 1991, 1995)
- Kontakt med "bortapappan" är bra för barn, särskilt pojkar (Sandqvist, 1987, 1993, 1996)
- "Velourpappor" är väl så bra för sina barns socio-emotionella utveckling som traditionella fäder (Sandqvist, 1995, 1996)
- Tonåringar bevarar sin dagstid i ljust minne (Strander, 1997).

FAST-projektet är en unik studie i den meningen att det är en av mycket få studier i världen som följt barn under längre tid än bara några år och den har tagit upp ett antal problemställningar som rör den moderna familjen och dess konsekvenser för barnen. Internationellt har den uppmärksammats i olika delar av världen, inte minst de studier som rör fa-

derns betydelse, mödrars förvärvsarbete och betydelsen av en god barnomsorg.

Stranders (1997) studie centrerar kring ungdomarnas minnen och uppfattningar om vad daghemmet betytt för deras utveckling. De intervjuas när de är 16-17 år gamla. Som kortfattat visats i sammanfattningen ovan har det fram till 16-17-årsåldern gått bra för många av barnen i FAST-projektet. De var storstadsbarn, de bodde i områden med flerfamiljshus och de var slumpmässigt utvalda från ett antal bostadsområden karakteriserade av att vara låg- resp. medelresursområden. Särskilt de barn som tidigt började i barnomsorg - antingen familjedaghem eller daghem - klarade sig bra upp till 16-års ålder. Barnen har nu nått 25-års åldern - de har blivit vuxna och förmodligen har en del redan bildat familj. Det är en angelägen uppgift att följa upp dessa unga människor för att se om de fortfarande klarar sig bra i samhället, speciellt om de personer som börjat tidigt i barnomsorg stått emot de påfrestningar som ett samhälle med stor arbetslöshet innebär.

2. Teoretisk utgångspunkt

FABASKO-projektet bygger på Bronfenbrenners systemteoretiska modell (1979).

Denna utvecklingssekologiska teori utgår från ett samspel mellan individ och miljö. I centrum kommer frågor som: på vilket sätt samspelar en individ med miljön och hur kan miljön komma att betyda något för en individs fortsatta utveckling? Bronfenbrenner har under 1900-talet utvecklat en modell som härrör ur att man ser utveckling som ett samspel över tid mellan olika system: mikro - meso - exo och makrosystemen. Det ömsesidiga spelet mellan individ och miljö står i centrum.

Tre element pekas ut som aktiva i detta samspel:

De aktiviteter en individ deltar i

De roller man får eller ger åt andra

De relationer som utvecklas

Upplevelsen av en verklighet är central i det en människa uttrycker. Sociologerna Thomas & Thomas (1928, s. 572) uttryckte tidigt upplevelsens betydelse och myntade uttrycket: ”*If men define situations as real, they are real in their consequences*”. Det finns med andra ord inte en objektiv miljö i egentlig bemärkelse utan den ”sanna” verkligheten blir den miljö man upplever.

FABASKO-projektet är förankrat i detta synsätt. Ungdomarnas information om vad de anser väsentligt och inte i en mängd avseenden utgör det material som ligger till grund för våra analyser.

Bronfenbrenner talar om fyra system som barnet ingår i. *Mikro-systemet* utgörs av de olika närmiljöer i vilka barnet vistas. I hemmet, t ex,

finns nära familjemedlemmar som alla samspelar med varandra. Begreppet system syftar till att markera att det handlar om ett ömsesidigt samspel där de olika personerna påverkar och påverkas av varandra. Barnet påverkas både direkt och indirekt. Sett i ett vidare sammanhang utgör familjen, förskolan, skolan, institutioner för fritidsverksamheter, universitetet och arbetslivets olika världar separata mikrosystem, alla med sina aktiviteter, relationer och roller. I den mån barnet ingår i flera av dessa närmiljöer bildar de tillsammans *mesosystemet*. Barnet och den växande människan ingår i alla dessa miljöer i varierande utsträckning och det finns anledning att anta att där kontakterna är ömsesidigt kreativa sker en positiv utveckling för samtliga parter. För barnets del innebär det att där samspelet är konstruktivt och där barnet får bekräftelse och ges stort utrymme till egna initiativ sker en kreativ utveckling och tvärtom.

Sammanfattningsvis är *mesosystemet* ett system av mindre system där barnet och de människor som ingår i de olika mikrosystemen blir *länkar* mellan systemen.

Exosystemet omfattar den värld som ligger utanför mikro- och mesosystemet. Det kan handla om den politik och resursfördelning som förs i en specifik kommun, stadsdel eller stad och som formellt sätter vissa ramar för en individs utveckling. Individen ingår således inte aktivt i detta system på samma sätt som i mikro- och mesosystemet utan påverkas indirekt.

Makrosystemet i sin tur speglar kulturen, tidsandan och de värdesystem som påverkar på ett mer generellt plan. Hit hör ett lands eller en speciell grups historia, religion och traditioner, syn på barn och kön etcetera.

Bengt-Erik Andersson (1986) har i sin bok *Utvecklingsökologi* givit en utförlig beskrivning av modellen.

Som framgår är det samspelet mellan individ och miljö som står i fokus. Två grundläggande arbetshypoteser löper genom samtliga rapporter inom projektet:

1. Barn utvecklas genom samspel med sin omgivning. Dess förmåga att kunna fungera i olika situationer utanför hemmet beror till stor del på i vilken utsträckning föräldrar och andra vuxna deltar tillsammans med barnet i gemensamma aktiviteter som exempelvis kräver kompetens, samarbete och uthållighet för att uppnå ett mål (t ex . konstruera eller laga något, ta hand om någon, lösa et problem, musicera, sporta, planera för en aktivitet, argumentera, osv).
2. Föräldrars förutsättningar att utvecklas i sina olika roller, inklusive föräldrarollen, och att ha möjligheter att engagera sig i gemensamma aktiviteter med sina barn, är till stor del beroende av vilken utsträckning det existerar institutionaliserade program och service (t ex ekonomisk hjälp, hälsovård, föräldrautbildning, förskolor) och informell hjälp, uppmuntran och råd från vänner, grannar och andra utanför hemmet. (Andersson, 1982, sid. 19)

I syfte att belysa de två huvudhypoteserna har 128 storstadfamiljer, hälften i Stockholm och hälften i Göteborg, följts från det barnen var tre och ett halvt år (Sandqvist, 1982). I urvalet av de familjer som kom att ingå i projektet gick man från början efter följande urvalskriterier (Andersson & Rydén, 1979):

Barnets ålder – Familjetyp – Områdestyp – Barnets kön – Vilja och förmåga att delta – Inga konkreta flyttplaner – Barnet kan antas komma att gå i den vanliga skolan – Inte markerad särställning.

Invandrare togs inte med då de utgjorde en mycket heterogen grupp och var ojämnt fördelade över bostadsområdena. Däremot ingick ett antal blandfamiljer. Genomsnittsålder för FAST- barnen vid första intervju tillfället var tre år och sju månader (Sandqvist, 1982). Åtta bostadsområden,

fyra i Stockholm och fyra i Göteborg, valdes ut, varav hälften var medelresursområde och hälften lågresursområde (Andersson & Rydén, 1979). Med resurser avsågs den tillgång familjerna hade i form av utbildning, arbete, inkomst, hälsa och liknande. Familjer med en respektive två föräldrar ansågs ha olika krav på stöd och insatser. En tredjedel av totala antalet familjer utgjordes från början av familjer med en förälder. Detta ledde till att radhus- och villaområden uteslöts ur studien, då enföräldersfamiljer sällan har råd att bo i villa områden. Senare kompletterades emellertid studien med två villaområden (Rajajärvi Ruhanen & Siikasmaa, 1995).

3. Metoder

FAST-barnens utvecklingsgång

Som nämnts tidigare härstammar vår undersökningsgrupp från det s.k. FAST-projektet, där deltagarna vid undersökningens början bodde i några bostadsområden i Göteborg och Stockholm. Vi har mätt respondenternas utveckling vid tre tillfällen, då de var 8 år, 13 år och 16 år.

Vi skall i denna rapport koncentrera oss på respondenternas *utvecklingsgång* över hela grundskoleperioden och vilken betydelse denna utvecklingsgång kan ha för utvecklingen upp till vuxen ålder.

Vid de två första tillfällena ombads deras lärare att bedöma barnens sociala och emotionella utveckling genom att ta ställning till ett antal påståenden och ange hur väl dessa påståenden passade in på barnet ifråga. Vid åtta års ålder användes drygt 50 påståenden och vid 13 års ålder drygt 80 påståenden, som med hjälp av faktoranalys kunde grupperas i ett antal faktorer. Dessa i sin tur fördes ihop till två större dimensioner – skolanpassning och social kompetens. Eleverna blev också bedömda i samtliga skolämnen och dessa bedömningar gav oss ett mått på skolprestationer. När eleverna var 16 år och gick sista terminen på högstadiet var det inte längre möjligt att få några bedömningar av deras personlighet, eftersom de hade så många olika lärare och ingen av dessa hade några större personliga kunskaper om eleverna. Däremot samlade vi in deras slutbetyg från grundskolan och fick på så sätt ett bra mått på deras skolprestationer.

För varje individ hade vi sålunda mått på sju olika dimensioner – skolprestationer i årskurs 1, årskurs 6 och årskurs 9, skolanpassning i årskurs 1 och årskurs 6 och social kompetens i årskurs 1 och årskurs 6. Poängen på de olika dimensionerna standardiserades, d.v.s. z-poäng beräknades, och dessa poäng användes i en klusteranalys med vars hjälp vi kunde

gruppera individer efter deras utvecklingsgång under de nio skolåren. Resultaten finns i detalj redovisade i Andersson 1994b. Vi skall här kortfattat återge dem för våra svenska läsare.

Vi fann att det var möjligt att dela upp vår undersökningsgrupp i fem olika grupper eller kluster som uppvisade olika utvecklingsgång. Vi visar de fem grupperna och deras genomsnittliga z-poänger i tabell 1. Ett värde på 0 indikerar att gruppen har fått genomsnittsbedömningar på dimensionen ifråga. Ett värde över 0 indikerar att gruppen fått bättre än genomsnittliga bedömningar. +1.00 skall tokas så att gruppen i genomsnitt ligger en standardenhet över genomsnittsvärdet för hela gruppen. På samma sätt är värden mindre än 0 tecken på att gruppen fått sämre bedömningar än genomsnittet.

Tabell 1. Standardiserade medelvärden (z-poäng) på de sju dimensionerna för var och en av de fem klustren.

Klus- ter	Skolprestationer		Skolanpassning			Social kompetens			
			Åk 1	Åk 6	Åk 9	Åk 1	Åk 6		
Antal	%	Åk 1	Åk 6	Åk 9	Åk 1	Åk 6	Åk 1	Åk 6	
1	21	22	.97	.95	.74	.71	.94	1.00	1.11
2	26	27	.48	.66	.74	.51	.48	.13	.07
3	14	15	-.39	-.45	-.28	.16	-.17	.04	.65
4	16	17	-.39	-.93	-1.15	-.21	-1.23	.07	-.84
5	18	19	-.96	-.71	-.67	-1.28	-.43	-1.11	-.97

Kluster 1 innehåller den dryga femtedel av gruppen som lyckats väldigt bra under hela sin skoltid enligt lärarna. Samtliga medelvärden ligger runt ca en standardenhet över totalgruppens medelvärden, vilket är höga värden. En dryg fjärdedel av undersökningsgruppen (kluster 2) ligger runt en halv standardenhet över medelvärdet, vilket också betyder goda prestationer. Undantaget gäller den sociala kompetensen som ligger runt medelvärdet. Femton procent av hela gruppen (kluster 3) har värden som vi närmast vill kalla genomsnittliga. De ligger något under genomsnittet på

skolprestationerna, runt snittet på skolanpassning och något över på den sociala kompetensen i åk 6.

Två kluster har starka negativa värden. Kluster 4 (17%) startar i årskurs1 med lätt negativa värden, som under årens lopp blir allt mer negativa och vid sista mättillfället ligger mer än en standardenhet under de totala gruppmedelvärdena. Kluster 5 (19%) startar redan i årskurs 1 med mycket negativa värden – runt eller mer än en standardenhet under gruppmedelvärdena. Värdena stiger något under årens lopp, men fortsätter ändå att vara kraftig negativa.

Sammanfattar vi utfallet av klusteranalysen kan vi konstatera att ca 49% av undersökningsgruppen (kluster 1 och 2) visar goda utvecklingskurvor eller en god utvecklingsgång (den term vi kommer att använda i våra fortsatta analyser). Lärarna bedömer dem i positiva termer i samtliga årskurser inte bara när det gäller deras skolprestationer utan också när det gäller deras sociala kompetens och anpassningsförmåga. En grupp (kluster 3) har en närmast genomsnittlig utveckling, möjligen med en lätt dragning åt det negativa hållet för skolprestationerna. Slutligen har vi en grupp (kluster 4 och 5) på 36% som har en påtaglig negativ utvecklingsgång. För en del av dem blir det bara sämre och sämre, medan en del återhämtar sig något utan att för den skull nå upp till genomsnittsnivån.

Låt oss nu se hur individer med olika bakgrundsvariabler fördelar sig på de fem klustren. Vi börjar med könsvariabeln.

Tabell 2. Fördelning av de fem utvecklingsklustren inom vardera könet. Procent.

Kön	Kluster					Totalt
	1	2	3	4	5	
Pojkar	11,9	28,6	11,9	21,4	26,2	100
Flickor	30,2	26,4	17,0	13,2	13,2	100

Som vi ser är det nästan 20% fler flickor än pojkar som uppvisar den mest gynnsamma utvecklingsgången, medan motsatsen gäller för de två negati-

va. Detta är ett välkänt faktum. Flickor blir i allmänhet mera positivt bedömda än pojkar.

Tar vi hänsyn till om barnen i unga år växte upp med en eller två föräldrar får vi följande resultat.

Tabell 3. Fördelning av de fem utvecklingsklustren inom olika familjetyper. Procent.

Familjetyper	Kluster					Totalt
	1	2	3	4	5	
2 föräldrar	24,6	23,1	15,4	15,4	21,5	100
1 förälder	16,7	36,7	13,3	20,0	13,3	100

De barn som i tidig ålder hade två föräldrar i hemmet visar något oftare än de med en förälder den mest positiva utvecklingsgången, medan de senare i större utsträckning uppvisar en positiv, men inte lika stark sådan, utvecklingsgång. Samtidigt är det något fler med två föräldrar som uppvisar en negativ utvecklingsgång (kluster 5).

I tabell 4 visar vi sambandet mellan utvecklingsgång och mammas utbildningsnivå.

Tabell 4. Fördelning av de fem utvecklingsklustren inom olika utbildningsgrupper. Procent.

Moders utbildning	Kluster					Totalt
	1	2	3	4	5	
9 år	10,6	21,2	14,9	25,5	27,7	100
10 år	14,3	38,1	23,8	4,6	19,1	100
11 år	33,3	41,7	0,0	16,7	8,3	100
12 år	60,0	20,0	13,3	6,7	0,0	100

Har man en mamma med 12-årig grundutbildning går det oftast bra för barnet. Åttio procent i vår grupp tillhör någon av de två grupperna med positiv utvecklingsgång. Även mammor med 11-årig utbildning har ofta barn med en positiv utvecklingsgång. Vi får liknande resultat om vi i stället använder oss av familjernas socioekonomiska tillhörighet, vilket

naturligtvis bland annat sammanhänger med att utbildningsnivån sammanhänger med vilken socialgrupp man tillhör (tabell 5).

Omkring 60% av barnen till föräldrar men tjänstemannayrken på olika nivåer uppvisar en positiv utvecklingsgång, medan endast ca en tredjedel av barnen till föräldrar med arbetaryrken gör detta.

Tabell 5. Fördelning av de fem utvecklingsklustren inom olika socioekonomiska grupper. Procent.

Socio-ekonomisk grupp	Kluster					Total
	1	2	3	4	5	
Ej facklärda arbetare	0.0	33.3	14.8	25.9	25.9	100
Facklärda arbetare	7.1	21.4	14.3	21.4	35.7	100
Tjänstemän	34.8	26.1	8.7	17.4	13.0	100
Högre tjänstemän	38.7	25.8	19.4	6.5	9.7	100

Vi skall slutligen se om det finns något samband mellan utvecklingsgång och när barnen började i barnomsorg. Vi har här fyra grupper av barn; de som började före ett års ålder, de som började mellan ett och två års ålder, de som började efter två års ålder samt de som var hemma under förskoleperioden.

Tabell 6. Fördelning av de fem utvecklingsklustren inom olika utbildningsgrupper. Procent.

Ålder vid barnomsorgsstart	Kluster					Total
	1	2	3	4	5	
Före 1 års ålder	44.1	26.5	14.7	11.8	2.9	100
Mellan 1 och 2 års ålder	25.0	20.0	5.0	30.0	20.0	100
Efter 2 års ålder	0.0	30.0	30.0	15.0	25.0	100
Vård i hemmet	4.8	33.3	9.5	14.3	38.1	100

Resultaten i tabell 6 är synnerligen intressanta. De barn som började mycket tidigt i barnomsorg, före ett års ålder, uppvisar mycket gynnsammare utvecklingskurvor än någon av de övriga grupperna. Sjuttio procent i denna grupp har en positiv utvecklingsgång och endast 15% en negativ. Ser vi i stället på de som växte upp enbart i hemmet uppvisar mer än

hälften en negativ utvecklingsgång, medan 38% hade en positiv utvecklingsgång.

Resultaten i tabell 2-6 lämpar sig inte för χ^2 -analyser, eftersom många av de förväntade värdena i cellerna är under 5. Viskall i stället göra en logistisk regressionsanalys med de olika bakgrundsvariablerna. På så sätt kan vi få en beräkning av vilka av variablerna, som oberoende av övriga har ett samband med de ungas utvecklingsgång. Vi kommer också att lägga till de mått vi har på barnens begåvning, vilka insamlades när de gick i årskurs 1. Det handlar om ett verbalt och ett icke verbalt begåvningsstest. Resultaten visas i tabell 7.

Tabell 7. Logistisk regressionsanalys. Parameterskattningar och standardiserade skattningar.

Oberoende variabler	Parameter skattningar	Standardiserade skattningar	P-värden
Socioekonomisk status	.42	.48	.0007
Familjetyp	.17	.38	.73
Kön	1.38	.38	.002
Perceptuell and logisk förmåga	.04	.33	.007
Verbal förmåga	.004	.33	.01
Ålder vid barnomsorgsstart	-.57	-.37	.004

Anm. Association of predicerade sannolikheter and observerade svar:

Concordant=81.1%	Somers' D =.626
Discordant =18.5%	Gamma =.628
Tied = 0.4%	Tau-a =.498
(3261 par)	c =.813

Tabell 7 visar att samtliga variabler utom familjetyp har självständiga bidrag till förklaringen av utfallet i de olika klustren. Det betyder att de samband vi tidigare fick mellan familjetyp och vilken utvecklingsgång man hade i själva verket förklaras av övriga variabler. Socioekonomisk

status har ett mycket stort förklaringsvärde. Så har också kön, begåvning och inte minst tidpunkten då man började i barnomsorg.

Med anledning av dessa resultat finns det anledning att närmare studera hur det går för individer med olika utvecklingsgång när de nått vuxen ålder. Utvecklingsgång blir därför en viktig variabel i de fortsatta analyserna av hur våra respondenter besvarat vårt frågeformulär vid 25 års ålder.

Undersökningsgrupp i FABASKO-projektet

För FAST-projektets barn hade vi redan tidigare insamlat personnummer. Med hjälp av dessa kunde vi i FABASKO-projektet köpa aktuella adresser till de allra flesta av de unga människorna. Vi lyckades identifiera 108 personer av de ursprungliga 128 som tillställdes en postenkät. Varje person som besvarade enkäten utlovades en biobiljett. Efter en rad påminnelser hade vi fått in 101 svar, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 93,5% - en uppseendeväckande hög siffra. En förklaring kan vara att vi haft många kontakter med denna grupp och byggt upp ett förtroende för oss. Vi tror också att det kan bero på en rad andra omständigheter. Våra följebrev var mycket noggrant formulerade för att på bästa sätt motivera varför vi önskade svar från våra unga (se bilaga 1). Innehållet i enkäten är också intressant och stora delar var likartat de tidigare enkäter personerna besvarat och upplevt som intresseväckande. Att göra en postenkät kräver också noggrann uppföljning med många påminnelsebrev. Vi gjorde fyra påminnelser, vilket alltså gav gott resultat. Slutligen har metoden att skicka en biobiljett till alla som besvarade enkäten med stor sannolikhet bidragit till det goda resultatet. Det var, enligt vår mening, mycket väl använda pengar.

Undersökningsinstrument

Urvalet av frågor till vår enkät har naturligtvis som utgångspunkt haft de frågeställningar vi tidigare har redovisat. Enkäten redovisas i bilaga 2. Vi gör här en kort genomgång av innehållet i den. Enkäten inleds med frågor om den personliga situationen, civilstånd, om man har barn eller inte och om dessa har någon barnomsorg. Vidare ges frågor om den egna barnomsorgen, vilken utbildning man har och vilken sysselsättning man har nu. Sedan följer ett antal frågor om hur man ser på arbetslivet. Vad man helst skulle vilja syssla med, hur man ser på sitt nuvarande jobb och vad som är klokast om man vill göra karriär i arbetslivet. Därefter följer ett antal frågor om vad som är viktigast för dem själva i arbetet. Därefter tar vi upp hur man ser på sin livssituation i största allmänhet, hur tillfreds man är med sitt liv, sin ekonomi, sin familj, sina vänner, mm. Därefter följer en rad frågor där våra respondenter skall bedöma vilka egenskaper man besitter. I ytterligare ett antal frågor får de ta ställning till vad som är viktigt i deras liv. En stor uppsättning frågor behandlar hur man ser tillbaka på sin skolgång. Dessa frågor är i stort samma frågor som ställdes till de unga när de gick i skolan. Vi kommer därför att få möjlighet att jämföra hur bilden av skolan eventuellt har förändrats under de sju år som förflutit sedan första insamlingstillfället. Slutligen följer några frågor om de svarandes hälsotillstånd och välbefinnande. Inalles innehöll frågeformuläret 140 frågor.

Tabell 8. Cronbach's alpha –koefficient för olika skalor.

Skalor	FAST-proj.
Vad är viktigt i arbetet?	
Meningsfullhet	.59
Självständighet	.47
Trygghet	.52
Nöjd med livssituationen	
Ekonomi	.83
Livet	.62
Vad är viktigt i livet?	
Karriärutveckling	.71
Förbättra världen	.77
Familjen	.77
Egenskaper	
Omtänksamhet	.62
Livlig, rörlig	.61
Ambition	.73
Behärskning	.69
Konstnärlighet	.63
Skolfaktorer	
Skoltillfredsställelse	.77
Intellektuell stimulans	.72
Meningsfullhet	.79
Manuell orientering	.78
Initiativ och ansvar	.83
Lärororientering	.77
Kamratorientering	.74
Övriga skalor	
Optimism	.71
Utslagning	.55

För att på ett meningsfullt sätt kunna analysera alla svar har det varit nödvändigt att gruppera ihop frågorna till större grupper eller skalor. Det blir då möjligt att räkna ihop svaren i en sådan grupp av frågor till en summapoäng. Denna gruppering har gjorts med hjälp av faktoranalys, som är en statistisk metod som prövar vilka frågor som hänger samman och mäter samma bakomliggande begrepp. I tabell 8 redovisar vi de olika skalor som vi konstruerat, samt deras reliabilitet, dvs hur tillförlitliga de är. Detta görs genom att beräkna ett index – Cronbach's alpha koefficient, som varierar mellan 0 och 1. Det bör vara så högt som möjligt.

Merparten av skalorna har en godtagbar reliabilitet på över .70 och i några fall över .80. En del skalor ligger lägre och får därför tolkas med en större försiktighet, speciellt vid individjämförelser, medan jämförelser på gruppnivå inte är lika känsliga.

4. Boende, partnerskap, utbildning och arbete

Boende

Vi ska här beskriva den grupp ungdomar, 101 personer, som alla tillhört FAST-projektet. De är vid vårt undersökningstillfälle 25 år och enligt våra tidigare resonemang i vår första rapport *Skolan, familjen och framtiden* (2001) bör de ha uppnått vuxenstatus åtminstone i vissa aspekter, d.v.s. avseende boende, partnerskap, utbildning och arbete. Hur lever då dessa ungdomar idag? Vi kommer i det här materialet att lägga in ett genusperspektiv, ett bakgrundsperspektiv relaterat till socioekonomisk uppväxtmiljö och ett utvecklingsperspektiv som relaterar till de ungas kunskapsmässiga, emotionella och sociala utveckling under de första nio skolåren. Samtliga har när det gäller utvecklingen grupperats i tre grupper: en grupp ligger högt i alla aspekter, en lågt och en däremellan. Om vi börjar med boende framgår det av tabell 9 att männen och kvinnorna skiljer sig åt i vissa avseenden.

Tabell 9. Kvinnors och mäns boende. Procent

Bor:	Kvinnor	Män	Totalt
Hos föräldrar	5	28	16
I villa	11	7	9
I hyreslägenhet, förstahandskontrakt	50	42	46
I hyreslägenhet, andrahandskontrakt	9	7	8
I bostadsrättslägenhet	16	10	13
I hyrt rum (ej hos föräldrar)	3	2	3
Bor provisoriskt	3	2	3
På annat sätt	3	2	3
Totalt	100 (n=58)	100 (n=43)	100 (n=101)

Endast 5% av kvinnorna bor fortfarande hos föräldrarna medan hela 28%, en knapp tredjedel, av männen bor hemma. Om detta i praktiken betyder

att de bott hemma hela tiden eller bara är skrivna hemma går ej att utläsa ur materialet men faktum kvarstår att fördelningen ser ut på detta sätt. Hälften, (50%), av kvinnorna bor i hyreslägenhet med förstahandskontrakt mot 42% av männen.

Kvinnornas ”yttre” relation till sin barndomsfamilj ser ut som följer:

De flesta, (50%), har eget boende med förstahandskontrakt

16% har bostadsrättslägenhet

11% bor i villa

9% har andrahandskontrakt

5% bor hos föräldrarna.

Boende i hyrt rum eller provisoriska lösningar är ungefär lika för män och kvinnor.

För pojkarna ser relationen ut som följer:

42% har förstahandskontrakt på hyreslägenhet

28% bor hos föräldrarna

10% har bostadsrätt

Andelen (7%), som bor i villa eller hyresrätt med andrahandskontrakt är lika stor.

Som framgår etablerar sig kvinnorna snabbare än männen. Skillnaderna är nästan statistiskt signifikanta på fem-procents nivån ($p=.06$).

Jämför vi ungdomar som kommer från hem med skilda socioekonomiska bakgrunder finner vi inga statistiskt signifikanta skillnader. Det är dock värt att konstatera att 22% av personer från arbetarbakgrund bor hos föräldrarna medan endast 6% från överklassen gör så. Hyreslägenhet med förstahandskontrakt har hela 58% mot endast 39% från arbetarklassen. Omvänt har fler från arbetarklassen (13%) hyreskontrakt i andrahand mot

endast 3% från överklassen Det är förmodligen så att föräldrar i överklassen har större ekonomiska möjligheter att kunna hjälpa sina barn.

Lägger vi ett utvecklingsperspektiv på boendeform finns inga signifikanta skillnader mellan hur var och en utvecklats i skolan och nusetituationen. Möjligen kan man spåra en riktning mot att personer som lyckats mindre bra ordnat det tämligen väl för sig. Ingen i denna grupp har andrahandskontrakt. Elva procent bor i villa, 50% har förstahandskontrakt på hyreslägenhet och 18% har bostadsrättslägenhet. Den grupp som ligger i mitten har också ordnat det bra för sig medan den grupp som låg högt har ett något annorlunda läge. Fyrtiotre procent har förstahandskontrakt och 17% har bostadsrätt det vill säga 60% har en ordnad form. Resterande 40% har löst bostadsfrågan med olika alternativ. Skillnaderna är dock så små att man bör vara försiktig med eventuella slutsatser. En tänkbar förklaring kan vara att de med en positiv utvecklingsgång i större utsträckning än övriga fortsatt att studera och kanske ännu inte haft möjlighet att satsa så mycket på den egna bostaden.

Civilstånd

Tabell 10. Kvinnors och mäns civilstånd

Civilstånd	Kvinnor	Män	Totalt
Singel (ensamstående)	33	54	44
Fast förhållande	12	10	11
Sambo, ej gift	41	35	38
Gift	9	0	4
Särbo	2	2	2
Annat	3	0	2
Totalt	100 (n=58)	100 (n=43)	100 (n=101)

När det gäller kvinnors och mäns *civilstånd* så framgår av tabell 10 att över hälften av männen (54%), till skillnad mot en dryg tredjedel (33%), av kvinnorna är singlar vid 25 års ålder.

De flesta kvinnor, 41%, är sambo, därefter kommer ensamstående, 33%. Tolv procent lever i fast förhållande och 9% är gifta. Ingen av männen är gift. Det betyder i praktiken att 62% av kvinnorna lever i en fast relation till skillnad mot endast 44% av männen. Nusituationen för män och kvinnor blir som följer:

Kvinnor	Män
41% är sambo	35% är sambo
33% är ensamstående	54% är ensamstående (singel)
12% lever i fast förhållande	10% lever i fast förhållande
9% är gifta	

Männen föredrar i FAST-projektet i större utsträckning än kvinnorna att leva som ensamstående vid 25 års ålder. Vad kan man dra för slutsatser av detta? Kanske mognar männen senare eller väljer medvetet att avvakta eller har svårare än kvinnor att gå in i nära relationer för tidigt.

Det är också en majoritet av männen som bor kvar hemma länge.

Tittar man på bakgrundvariabler såsom den socialgrupp man växte upp i finns det inga signifikanta skillnader mellan bakgrund och nusituation.

Lägger vi ett utvecklingsperspektiv på civilstånd finns inga signifikanta skillnader mellan grupperna och nuläget. Dock kan vi se att en övervägande del av personer som lyckats bra i skolan är singlar vid 25 års ålder, 45% mot 31% bland dem som ligger i mitten och 39% för dem som ligger lågt. De personer som sammantaget lever i fast förhållande, är sambo eller gifta finns främst i mellersta gruppen, 69% mot 57% för dem som haft en sämre utveckling och 50% bland dem som har en mycket positiv utveckling. Skillnaderna är dock mycket små så man bör vara försiktig med slutsatserna.

Utbildning

Hur ser det då ut på utbildningsfronten? Som framgår av tabell 11 så slutade mer än hälften (54%) av männen efter genomgången gymnasium till skillnad mot endast en dryg tredjedel (35%) av kvinnorna. Tolv procent av männen påbörjade gymnasiet och avbröt studierna till skillnad mot 4% av kvinnorna. Tio procent av kvinnorna mot endast 2% av männen studerar på kommunala vuxengymnasiet. Fyrtioåtta procent av kvinnorna mot trettio-tre procent av männen studerar eller har studerat på universitet eller högskola. Tittar vi på rangordningen när det gäller vad kvinnor och män valt att göra blir fördelningen för kvinnor som följer:

- 35%, en dryg tredjedel, slutade efter gymnasiet
- 31% studerar på universitetet eller högskola
- 17% har avslutat sina studier på universitet eller högskola
- 10% studerar på kommunala vuxengymnasiet

För männens del är det något annorlunda:

- 54% slutade efter gymnasiet
- 23% studerar på universitet eller högskola
- 12% påbörjade gymnasiet men avbröt studierna
- 10% har avslutat sina studier på universitet eller högskola

Tabell 11. Kvinnors och mäns utbildningsnivå i procent.

Utbildning:	Kvinnor	Män	Totalt
Slutade efter grundskolan	0	0	0
Påbörjade gymnasiet men avbröt studierna	4	12	8
Slutade efter genomgången gymnasium	35	54	45
Studerar på kommunala vuxengymnasiet	10	2	6
Studerar på universitet/högskola	31	23	27
Har avslutat studier på universitet/högskola	17	10	14
Annat	2	0	
Totalt	100 (n=58)	100 (n=43)	100 (n=101)

Endast 33% av männen studerar respektive har avslutat studier på universitet och högskola mot 48% av kvinnorna. Kvinnorna fortsätter således sina studier i större utsträckning än männen men viss försiktighet måste iakttas när det gäller slutsatserna. Samtliga är endast 25 år. Läget kan vara helt annorlunda om tio år.

Jämför vi grupper med olika socioekonomiska uppväxtvillkor finner vi statistiskt signifikanta skillnader. Dessa innebär att de med de bästa socioekonomiska förutsättningarna i betydligt högre utsträckning än övriga grupper studerar eller har studerat vid universitet och högskolor (74% mot högst 33% för någon av de övriga tre grupperna).

Det gamla mönstret tycks bestå. Ungdomar från lägre socialgrupper går i mindre utsträckning vidare till högre studier. Att mönstret är så konstant ställer en inför många frågor.

På samma sätt finner vi att de grupper som hade en mycket positiv utvecklingsgång under skolåren i 65% av fallen läst vidare vid universitet eller högskola mot endast 7% av de med en negativ utvecklingsgång. Även här är skillnaderna starkt statistiskt signifikanta.

Sysselsättning

Tittar vi nu på vad dess unga människor är sysselsatta med vid 25 års ålder så förändrar sig bilden (tabell 12).

Tabell 12. Kvinnors och mäns nuvarande sysselsättning i procent

Sysselsättning:	Kvinnor	Män	Totalt
Arbetar	47	51	49
Studerar	22	21	22
Både arbetar och studerar	17	14	16
Prövar sig fram, arbetar oregelbundet	2	2	2
Har arbete, men är föräldraledig	7	0	4
Har arbete, men är långtidssjukskriven	0	5	3
Är arbetslös, arbetssökande	2	2	2
Arbetar hemma i hushållet	2	0	1
Gör sin värnplikt	0	2	1
Har tagit sabbatstermin	2	0	1
Annat	0	2	1
Totalt	100 (n=58)	100 (n=43)	100 (n=101)

Ungefär lika många män som kvinnor arbetar eller studerar respektive både arbetar och studerar. Några statistiskt signifikanta könsskillnader finner vi inte. Men det är kvinnorna, även om de är få, som är föräldralediga respektive arbetar hemma.

Fem procent av männen är långtidssjukskrivna redan vid 25 års ålder men inga kvinnor. Vi kan i nuläget inte dra några slutsatser kring orsakerna.

När vi gör jämförelserna mot socioekonomisk bakgrund får vi en nästan statistiskt signifikant skillnad ($p=.07$). Det är nästan dubbelt så många som arbetar från arbetarklassen (61%) mot 32% från den högsta socialgruppen och omvänt nästan tre gånger fler som studerar (35%) i denna grupp mot 13% i arbetarklassen. Det är också betydligt fler från den högsta socialgruppen som både arbetar och studerar (23%) än från arbe-

tarklassen 13%). Sjukskrivna och arbetslösa är endast personer från arbetarklassen (4 %).

Vi får likartade resultat då vi jämför grupper med olika utvecklingsgång under skoltiden ($p=.06$). Av dem som klarat sig dåligt arbetar nu 60%, mot 43% av dem som klarat sig bra.

Från sysselsättning till framtidsförhoppningar kring huruvida man tror att man kommer att få det jobb man vill ha.

Sjuttiosju personer har svarat (31 män och 46 kvinnor). Sextiofem procent av kvinnorna tror att de kommer att få det arbete de önskar. Något färre män, (58%), tror likadant. Pessimistiska är 10% av männen och 4% av kvinnorna. Ungefär en tredjedel av männen och kvinnorna är osäkra.

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan individer med olika socioekonomisk bakgrund. Däremot visar det sig att de personer som hade en positiv utvecklingsgång i långt större utsträckning än övriga (83% mot 50% resp. 43%) har tron att de kommer att få den typ av jobb som de vill ha.

Vi har ett bortfall på ungefär en fjärdedel vilket har att göra med att denna fråga endast skulle besvaras av dem som arbetar eller både arbetar och studerar, är föräldralediga eller sjukskrivna. Vi kan urskönja att de flesta har en tilltro till sin förmåga. En knapp tredjedel är osäkra men det kan stå för en slags sund realism.

Hur ser då synen på det nuvarande jobbet ut? Denna fråga skulle ej besvaras av dem som studerar. Därav bortfallet på en fjärdedel.

Vi kan ana olikheter i kvinnornas och männens syn på nuvarande anställning. Som vi ser av nedanstående tabell 13 ser 46% av kvinnorna arbetet som en tillfällig anställning mot hela 51% av männen. Hälften av dessa kvinnor planerar att läsa vidare mot 36% av männen. Något färre planerar att söka ett nytt arbete och ännu litet färre kvinnor men lika

många män saknar planer för vad de skall göra sedan. Det är tydligt att dessa tjugofemåringar ännu inte har funnit sin plats i tillvaron.

Tabell 13. Kvinnors och mäns syn på sitt nuvarande jobb. Procent.

Svarsalternativ	Kvinnor	Män	Totalt
Ser det som ett framtidsjobb. Vill helst stanna kvar här.	21	35	28
Stannar kvar. Jag kommer ändå inte att hitta något bättre.	5	3	4
Ser det som en tillfällig anställning. Jag skall läsa vidare.	23	18	20
Ser det som en tillfällig anställning. Jag söker annan typ av jobb.	14	15	14
Ser det som en tillfällig anställning, men jag vet inte vad jag skall göra sedan.	9	18	14
Tycker jobbet är ett "skitjobb". Jag tar något annat så fort jag hittar något bättre.	7	6	6
Annat	21	6	14
Totalt	100 (n=43)	100 (n=34)	100 (n=77)

Tjugoen procent av kvinnorna ser sitt nuvarande jobb som ett framtidsjobb mot hela 35% av männen, medan sju procent av kvinnorna och sex procent av männen ser jobbet som ett "skitjobb" och planerar att ta något annat så fort de hittar något. Tjugoen procent av kvinnorna har samtidigt något annat skäl till eller syn på nuvarande anställning mot endast 6% av männen.

Vi kan se en riktning i svaren mot att något färre kvinnor än män ser sitt nuvarande jobb som ett framtidsjobb. De flesta planerar en framtid med något annat vilket skulle kunna vara relaterat till att de ännu bara är 25 år gamla.

Intresserar vi oss återigen för bakgrundsfaktorernas inflytande kan vi inte påvisa signifikanta skillnader men vi kan ana olikheter. Personer från arbetarklassen (40%) ser i större utsträckning än personer från medelklassen (30%) sitt nuvarande jobb som ett framtidsjobb där de helst vill stanna kvar. Trettiofem procent från medelklassen ser det som en tillfällig an-

ställning och skall läsa vidare till skillnad från 10% från arbetarklassen. Tjugo procent från arbetarklassen ser nuvarande jobb som tillfälligt och planerar att söka ny typ av arbete till skillnad av endast 5% från medelklassen. Vi kan ana olikheter i mönster som stöder etablerad erfarenhet i socialgruppsmönster. Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan individer med olika utvecklingsgång.

Vad tror de då är viktigast i sin arbetslivskarriär?

Tabell 14. Svar på frågan "Vad tror Du är klokast för Din del när det gäller Din arbetslivskarriär? Procent.

Fråga:	Kvinnor	Män	Totalt
Att försöka vara kvar på samma arbetsplats/företag och arbeta sig uppåt.	40	46	43
Att ta eget ansvar och själv försöka påverka.	98	97	98
Att försöka få erfarenhet från så många arbetsplatser som möjligt.	65	78	72
Det spelar ingen roll. Det blir som det blir ändå.	2	8	5
Att ligga lågt och anpassa sig till situationen.	9	19	14
Att ställa krav och inte gå kvar på en arbetsplats man inte trivs på.	96	92	94

Varje fråga besvarades separat. Antingen höll man med eller inte. Vi visar i tabell 14 den procentuella andelen som bejakat frågan. Som framgår av ovanstående tabell anser nästan samtliga män och kvinnor att det är bäst att ta eget ansvar och själv försöka påverka sin situation. Därefter kommer att ställa krav och inte gå kvar på en arbetsplats man inte trivs på. I tredje hand kommer att försöka få erfarenhet från många arbetsplatser. Det är en klar markering kring att man själv bör påverka sin situation och söka sig fram.

Vi finner inga statistiskt signifikanta könsskillnader, ej heller skillnader mellan olika socioekonomiska grupper eller grupper med olika typ av utvecklingsgång. Det kan dock vara värt att nämna några tendenser. Personer från medelklassen vill i mindre utsträckning (33%) vara kvar på samma arbetsplats och arbeta sig uppåt än personer från arbetarklassen (50%). Något fler från arbetarklassen (78%) vill ha erfarenhet av många arbets-

platser till skillnad från medelklassen (66%). Ungefär lika många från arbetarklassen (94%) som från medelklassen (93%) tycker att man ska ställa krav och inte gå kvar på en arbetsplats där man inte trivs.

När det sen kommer till vad kvinnor och män anser är viktigt eller mycket viktigt i arbetet blir svaren som följer (tabell 15):

Tabell 15. Andelen kvinnor och män som angivit att ett viss förhållande är viktigt eller mycket viktigt för sitt arbete. Procent.

Faktorer	Kvinnor	Män	Totalt
Hög lön	60	63	62
Flexibel arbetstid	50	47	49
Självständigt arbete	71	53	62
Kunna avancera	69	74	72
Mycket fritid	57	51	54
Intressant arbete	97	100	99
Fast anställning	72	70	71
Bra arbetskamrater	95	95	95
Påverka samhället	43	26	35*
Att ha ett meningsfullt arbete	90	67	79
Att jobba med mina händer	35	37	36
Att jobba på egen hand, gärna ensam	7	7	7

*p<.05

Signifikanta skillnader inträffar endast när det gäller att vilja påverka samhället eller ej. Kvinnorna är mer intresserade av detta än män i detta material. Dessutom anser de med positiv utvecklingsgång betydligt oftare än de med negativ framgång att det inte är så viktigt att jobba med sina händer (59% mot 14%). Fyrtiosex procent av samtliga som lyckats mindre väl i skolan anser att det är mycket viktigt att jobba med sina händer till skillnad mot endast 19% i den grupp som varit mycket framgångsrik. Viktigast tycker den grupp att det är som haft en medelgod utvecklingsgång (54%).

Försöker man rangordna svaren blir rangordningen för kvinnorna som följer:

Intressant arbete

Bra arbetskamrater

Att ha meningsfullt arbete

Fast anställning

Självständigt arbete

Kunna avancera

Hög lön

Mycket fritid och flexibel arbetstid kommer långt ner på skalan. Kan-
ske flexibel arbetstid blir viktigare den dag man bildar familj.

För männen blir rangordningen på detta sätt:

Intressant arbete

Bra arbetskamrater

Kunna avancera

Fast anställning'

Att ha ett meningsfullt arbete

Hög lön

Självständigt arbete

Som framgår råder inga större skillnader mellan rangordningarna. Att ha ett meningsfullt arbete kommer för kvinnorna på tredje plats mot för männen på femte men skillnaderna är inte signifikanta.

Tabell 16. Kvinnor och män fördelade på de branscher de arbetar i nu och de branscher de vill arbeta i. Procent.

Bransch	Nu			I framtiden		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Teknisk	2	23	11	8	23	13
Vård	23	0	14	23	9	18
Pedagogisk	7	3	5	13	5	10
Media, kultur konst	2	3	3	18	18	18
Administrativ	19	3	12	15	18	16
Handel	9	16	12	0	5	2
Produktion, service	33	42	36	15	9	13
Lantbruk	0	3	1	0	0	0
Polis, militär	0	6	3	3	9	5
Kommunikation	5	0	3	8	5	6
Totalt	100	100	100	100	100	100

Vad är det då för yrken man arbetar i och vilka arbeten skulle man helst vilja arbeta i? Vi gav våra respondenter två öppna frågor, där de fick fylla i svar på dessa frågor. Låt oss först studera inom vilka branscher de arbetar och skulle vilja arbeta. Här är det viktigt att observera att varje område rymmer såväl yrken med lång som kort utbildning. Detta redovisas i tabell 16.

Endast knappt två tredjedelar av våra respondenter har besvarat frågan – dubbelt så många kvinnor som män. En dryg tredjedel arbetar inom produktion och service – 33% kvinnor och 42% män. För kvinnorna kommer vård på andra plats med 23%. Inga män arbetar inom detta område. De har i stället hamnat inom det tekniska området, där ytterst få kvinnor arbetar. En femtedel av kvinnorna arbetar inom administration och en sjättedel av männen inom handel.

Framtidsvisionerna visar att området produktion och service inte lockar särskilt många – 13% mot 36% som just nu arbetar inom detta område. Männen bibehåller sitt tekniska intresse och kvinnorna sitt intresse för vårdyrken. Ett område som kraftigt stiger är området ”media, kultur och konst”, som lockar 18% av båda könen.

Relaterar vi yrkesområdena till de svarandes socioekonomiska bakgrund finner vi inga statistiskt signifikanta skillnader. Detta gäller även om vi relaterar yrkesvalen till utvecklingsgång under grundskoleåren.

Tabell 17. Kvinnor och män fördelade på nuvarande yrke och yrke de skulle vilja ha enligt socioekonomisk indelning(SEI). Procent.

SEI	Nu			I framtiden		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Arbetaryrken, mindre än två års utbildning	28	39	32	18	14	16
Arbetaryrken, minst två års utbildning	21	29	24	8	14	10
Lägre tjänstemannayrken	19	10	15	10	5	8
Tjänstemannayrken på mellannivå	28	13	15	30	36	32
Högre tjänstemannayrken/ledande befattningar	5	10	7	35	32	34
Totalt	100	100	100	100	100	100

Vi övergår nu till att gruppera yrkena i en socialgruppsskala. Vi har använt den socioekonomiska indelning (SEI) som användes vid folk- och bostadsräkningen 1985 (FOB 85), som vi sedan ytterligare i tabell 17 komprimerat till fem grupper.

Männen arbetar oftare än kvinnorna i arbetaryrken, medan kvinnorna istället arbetar inom tjänstemannayrkena. Skillnaderna är dock inte statistiskt signifikanta. Ser vi på framtiden har skillnaderna blivit mindre mellan könen. Ungefär lika många i båda könen har för framtiden valt ett arbetaryrke – cirka 25%, medan ungefär två tredjedelar väljer tjänstemannayrken på mellan eller högre nivå.

Ser vi på yrkesvalet i relation till de svarandes socioekonomiska bakgrund finner vi att de som kommer från lägre socialgrupper också oftare arbetar i sådana arbeten nu. Motsatsen gäller då för de som kommer från högre socialgrupper. Dessa skillnader är statistiskt signifikant ($p=.04$).

Vi finner en liknande tendens för valet av framtida yrke, men här är skillnaderna inte statistiskt signifikanta. När det gäller relation till utveck-

lingsgång finner vi en nästan signifikant skillnad när det gäller nuvarande arbete, där de mest framgångsrika oftare har tjänstemannaarbete på mellan eller hög nivå, 40%, mot 9% av de minst framgångsrika. När det gäller framtida yrkesval är skillnaderna inte statistiskt signifikanta.

Vuxenhet

Låt oss nu studera hur våra respondenter uppfyller olika yttre krav på att vara vuxen. När man diskuterar vuxenhet brukar man i detta begrepp inlägga att en person flyttat hemifrån, skaffat sig sällskap, fått ett arbete och även fått barn. Det är knappast så att alla dessa kriterier måste vara uppfyllda för att betraktas som vuxen. En person som i unga år fått ett barn blir så gott som automatiskt betraktad som vuxen, även om hon bor hemma och fortfarande går i skolan. Det har närmast att göra med att hon nu fått ett ansvar, som den som inte är vuxen inte räknas kunna klara av. Å andra sidan innebär inte vuxenhet med nödvändighet att man kan ta ansvar. Det finns många exempel på vuxna som inte förmår ta ansvar.

Vi har haft tillgång till svar på de frågor som rör boende, civilstånd, egna barn och sysselsättning och kan med hjälp av svaren konstruera en skala som går mellan 0 poäng (inga tecken på vuxenhet) till 4 poäng (uppfyller samtliga kriterier på vuxenhet).

I Tabell 18 visar vi fördelningen över kön på vuxenskalen.

Man ser av skalans fördelning att det finns klara olikheter mellan kvinnor och män. Dessa skillnader är statistiskt signifikanta. Inga kvinnor är helt i avsaknad av vuxenkriterier, medan hela 16% av männen saknar helt tecken på att ha blivit vuxna. Endast 5% av våra svarande uppfyller samtliga fyra krav – 3% av kvinnorna och 7% av männen. Ytterligare 35% uppfyller tre krav – 38% av kvinnorna och 30% av männen. Två krav uppfyller 48% av kvinnorna, men endast 28% av männen.

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan individer med olika socioekonomisk bakgrund eller med olika slag av utvecklingsgång.

Tabell 18. Kvinnor och män fördelade på vuxenhetsskalans olika vuxenhetspoäng. Procent.

Antal kriterier på vuxenhet	Kvinnor	Män	Totalt
0		16	7
1	10	19	14
2	48	28	40
3	38	30	35
4	3	7	5
Totalt	100	100	100

5. Skolan, livet och framtiden

Hur ser man då på livet som helhet? Av tabell 19 framgår att 67% av männen och 77% av kvinnorna är mycket nöjda med livet som helhet.

Tabell 19. Andelen kvinnor och män som är nöjda eller mycket nöjda med sin livssituation.

Olika aspekter av livet och livssituationen	Kvinnor	Män	Totalt
Tillfreds med livet som helhet	77	67	73
Nöjd med hushållsekonomin	36	40	38
Nöjd med den egna ekonomin	30	36	32
Nöjd med lönen	14	31	21
Nöjd med arbetet	70	55	64
Nöjd med familjelivet	77	69	74
Nöjd med fritidslivet	72	67	70
Nöjd med kontakterna med vännerna	79	69	75
Nöjd med livet om 10 år	96	83	91 ⁺

⁺ p<.10

Kvinnorna förefaller vara rakt igenom mer nöjda än männen utom när det gäller hushållsekonomin, den egna ekonomin och den egna lönen. Det är inga signifikanta skillnader men värdena går i den riktningen. Den egna lönen tycks man vara minst nöjd med både bland män och kvinnor samtidigt som lönen i tidigare tabell kring vad man värderar som viktigt i arbetet kommer ganska långt ner på rangordningen. Det skulle kunna tolkas som att man i nuläget inte är nöjd med lönen men att man räknar med att detta kommer att förändras i positiv riktning längre fram. Familjeliv, fritidsliv och vänkontakter är man överlag mer nöjd med än ekonomin.

Det finns en stark framtidstro bland dessa män och kvinnor. Ingen av kvinnorna tror att hon kommer att vara missnöjd med livet om tio år. Kanske står detta också för att man "måste" ha en positiv tro för att drivas framåt, men det kan också stå för att det finns en stark kapacitet både hos

männen och kvinnorna i detta material. På denna fråga finns det en tendens till signifikant skillnad med kvinnorna som allra mest optimistiska.

Vi finner också att de med högre socioekonomisk bakgrund är signifikant mindre nöjda med sin ekonomi och sin lön än övriga. Detta kan tänkas sammanhånga med att många av dem fortfarande studerar eller i varje fall befinner sig i början av sin arbetskarriär och har högre förväntningar på vad de kommer att tjäna i framtiden. Kvinnor och män från arbetarklassen är mer tillfreds med sin livssituation (83%) än personer från medelklassen (77%). Om tio år däremot är situationen den motsatta. Då tror människor från medelklassen att de kommer att vara nöjda (97%) mot (91%) men bägge grupperna kommer att vara mera nöjda än idag. Män och kvinnor från arbetarklassen är över lag mycket mer nöjda i samtliga variabler utom när det gäller vänkontakterna. Individer från medelklassen är nöjda i 81% av fallen mot 74% från arbetarklassen. Kanske lägger man olika värderingar i vad en god vänkontakt innebär.

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan individer med olika utvecklingsgång, men det finns kanske vissa tendenser. De flesta är mycket nöjda. Personer som inte lyckats i skolan förefaller mest nöjda (81%) mot övriga omkring 70%. De flesta har också en god framtidstro och tror att de kommer att vara mycket nöjda om tio år.

Är man beredd att röra på sig för att studera eller arbeta på annan ort? Klart ja säger 29% av männen och 26 % av kvinnorna. Klart nej säger 39% av kvinnorna mot 19% av männen. Kanske säger 38% av männen och 25% av kvinnorna medan 14% av männen och 11% av kvinnorna inte vet. Man skulle kunna tolka det som att männen tycks något mer benägna att röra på sig när det gäller att få möjlighet att studera eller arbeta på annan ort vilket i sig är något märkligt eftersom kvinnorna är tämligen intresserade av att kunna avancera. Kanske vill man kunna göra det utan alltför stora ”uppoffringar” eller så har man kanhända inte tänkt igenom

det hela. Ska man flytta anger de flesta att det främsta skälet är privata omständigheter eller önskan att få byta miljö.

När det gäller om man vill flytta eller ej anser endast 11% bland personer med negativ utvecklingsgång att de kan tänka sig att göra det till skillnad mot 38% i de övriga två grupperna. Ska man flytta beror det inte på brist på arbetstillfällen eller studiemöjligheter utan andra skäl spelar roll.

Viktiga saker för livet och framtiden

Vad värderar man idag som extra viktigt? Som framgår av tabell 20 värderar de flesta män och kvinnor goda vänner som väldigt viktigt, kvinnorna kanske något mer.

Tabell 20. Andelen kvinnor och män som angivit ett visst förhållande som viktigt eller mycket viktig i livet eller i framtiden. Procent.

Viktigt för livet och framtiden:	Kvinnor	Män	Totalt
Ha goda vänner	98	91	95
Ha tid för mina barn	96	85	91 ⁺
Bli respekterad	93	88	91
Stå min familj nära	95	84	90 ⁺
Ha ett trevligt hem	91	81	86
Utveckla min personliga identitet	88	77	82
Utveckla mina talanger	81	65	73 ⁺
Ha ett tryggt arbete	69	70	70
Få resa	69	58	64
Få eller ha en bra utbildning	71	49	60 [*]
Tjäna mycket pengar	49	40	45
Bidra till en bättre värld	54	35	45 ⁺
Skydda djur	55	35	45 [*]
Göra karriär	43	37	40
Vara en god ledare	34	42	38
Ha snygga kläder	45	30	38
Göra något för att stoppa miljöförstöringen	47	30	39
Gifta mig	41	30	36
Pröva på olika jobb	34	30	32

⁺ p<.10, ^{*} p<.05

Att ha tid för sina barn och att stå sin familj nära är mycket viktigt för kvinnorna men också för männen. Att bli respekterad och ha ett trevligt hem är också mycket viktigt. Det handlar om relationer. Att ha goda relationer är betydelsefullt. Att få utveckla sin identitet och sina talanger är närmast angelägnast för de flesta kvinnor, men inte fullt lika centralt för männen. Att ha en bra utbildning är signifikant viktigare för kvinnorna än för männen, men bägge könen vill ha ett tryggt arbete. Märkligt nog är det betydligt färre som tycker det är nödvändigt att göra karriär (40%) och endast 45% tycker det är viktigt att tjäna mycket pengar.

Kvinnorna är mer intresserade än männen av att bidra till en bättre värld respektive att skydda djur. Skillnaderna är signifikanta.

Anmärkningsvärt är att i hela materialet tycker ungefär en tredjedel att det är viktigt eller mycket viktigt att pröva på olika jobb medan samma fråga ställd tidigare endast till dem som arbetar eller både arbetar och studerar gav positivt gensvar hos 65% av kvinnorna och 78% av männen. När man sätter denna arbetsfråga i relation till många andra viktiga saker förefaller den inte ge samma utslag som när den tidigare ställts i relation endast till arbetsfrågor.

Sammantaget förefaller goda relationer till familj och vänner vara det klart mest betydelsefulla medan "yttre" formalia som att gifta sig, tjäna mycket pengar, ha snygga kläder eller göra karriär inte förefaller vara lika viktigt. Så ser det ut i detta material när alla är 25 år.

Kommer det att bli en förskjutning åt något håll av värderingarna längre fram?

Blir det till exempel viktigare att göra karriär, tjäna mycket pengar och att pröva på olika jobb senare i livet? Det får tiden utvisa.

Lägger vi ett socialgruppsperspektiv på detta framkommer inga tydliga signifikanta skillnader men väl förhållanden och relationer som är tänkbara. Bli respekterad som individ är det klart viktigaste för människor

från arbetarklassen. Samtliga (100%) har den uppfattning mot 94 % i medelklassen. Att stå nära sin familj är det näst viktigaste. Nittiosex procent från arbetarklassen tycker så mot 84% från medelklassen. Näst kommer för individer från arbetarklassen att ha goda vänner (91% mot 97% i medelklassen) och tid för sina barn (lika för bägge socialgrupperna). Åttiosju procent från arbetarklassen anser att ett tryggt arbete och ett trevligt hem är det näst viktigaste. Medelklassen rangordnar goda vänner och ett trevligt hem som det viktigaste (97%). Näst kommer att bli respekterad (94%), utveckla sin personliga identitet (87%), få en bra utbildning (77%). Tryggt arbete anser ”endast” 61% vara viktigt. Att få resa prioriteras högt hos människor från medelklassen (81%) mot 39% från arbetarklassen. Denna skillnad är statistiskt signifikant. Mindre behov av tryggt arbete och större behov av rörlighet förekommer i medelklassen. Värderingarna och behoven ser litet olika ut i de olika grupperna. Men skillnaderna är inte signifikanta varför man måste vara försiktig med slutsatserna. Att det trots detta förmodligen handlar om olika livsmönster låter sig inte uteslutas.

När det gäller utvecklingsgången så finner vi endast en signifikant skillnad, nämligen på alternativet om att ha ett tryggt arbete. Detta anser de med god framgång vara betydligt mindre viktigt än övriga (52% mot 85%).

Minnen från skolan

Vi vet att skolan sätter spår både negativa och positiva. Vad minns man då i FAST-projektet från sin skoltid? Vi har låtit alla ta ställning till trettio påståenden som alla fokuserar på olika aspekter av hur skolan har upplevts. Det rör aktiviteter, roller och relationer till sig själv, kamrater och lärare. Man har att välja mellan fem svarsalternativ där det gäller att ta

ställning till om påståendet stämmer eller ej. Vi har grupperat frågorna i ett antal faktorer som vi funnit med hjälp av faktoranalys. Faktorerna uttrycker skoltillfredsställelse, intellektuell stimulans, meningsfullhet, manuell orientering, initiativ och ansvar, lärarorientering och kamratorientering.

Skoltillfredsställelse

Vi har valt ut nedanstående fyra påståenden för att fånga hur man trivdes med skolan (tabell 21).

Tabell 21. Minnen av skolan vid 25 års ålder. Skoltillfredsställelse. Procent som svarat "Stämmer precis eller ganska bra".

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
För att stå ut måste man ibland skolka	21	31	25
När jag tänker tillbaka på min skoltid så tycker jag den var ganska bortkastad	12	12	12
Jag ansträngde mig och satsade på skolan	45	21	35*
Jag brydde mig inte om hemarbete (läxor och annat) särskilt mycket	19	40	28*

* p<.05

Som framgår av ovanstående tabell råder skillnader mellan könen. Det är signifikant avseende de två sista påståendena. Flickorna har satsat mer än pojkarna på skolan och de senare har brytt sig mindre än flickorna om läxarbetet hemma. Flickorna är mer ambitiösa. Endast nitton procent medger att de inte tog så stor notis om läxor. De flesta (66%) har en motsatt uppfattning det vill säga flickorna läste sina läxor till skillnad mot 40% av pojkarna. Slutsatsen blir för pojkarnas del att det var lika många pojkar som lade ner energi fullt ut på läxor som inte gjorde det. Det är också intressant att konstatera att en fjärdedel av de svarande säger att det var nödvändigt att ibland skolka för att man skulle stå ut med skolan. Även om det är 10% fler män än kvinnor som svaras så är skillnaden inte statistiskt signifikant.

Respondenter från en mera gynnsam socioekonomisk bakgrund tog i större utsträckning än de från en mindre gynnsam avstånd från påståendet att de inte brydde sig om hemarbetet (68% mot 44%).

Vid jämförelse mellan svarande som haft olika utvecklingsgång i skolan finner vi två statistiskt signifikanta skillnader. Sålunda svarar 56% av de med en positiv utveckling att de satsade på skolan mot endast 14-15% av de med genomsnittlig eller negativ utveckling. Samtidigt säger 15% av de förstnämnda mot 31-36% av de senare att de inte brydde sig om hemarbetet.

Var skolan intellektuellt stimulerande?

Går vi sedan vidare och tittar på intellektuell stimulans framgår följande (tabell 22):

Svaren är tämligen lika mellan könen utom för inställningen till skolarbetets betydelse, där vi får en statistiskt signifikant skillnad. Skolarbetet betydde inte särskilt mycket för männen medan 22% kvinnorna tyckte att det betydde en hel del. För cirka en tiondel var skolan det bästa som hänt dem. Däremot tycker mer än hälften att det var roligt i skolan och att det står mycket intressant i läroböckerna.

Om vi kopplar ovanstående frågor till bakgrundsfaktorerna gynnsam och mindre gynnsam bakgrund finner vi inga statistiskt signifikanta skillnader.

Relaterar vi svaren till respondenternas utveckling finner vi endast en svag tendens till signifikans på frågan om läroböckerna innehåller något intressant. De med positiv utvecklingsgång håller med om att det gör de i större utsträckning än de med mindre positiv utveckling (68% mot 50%).

Tabell 22. *Minnen av skolan vid 25 års ålder. Procent. Intellektuell stimulans. Stämmer precis eller ganska bra*

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
Skolan är det bästa som hänt mig	14	10	12
Det var roligt att gå i skolan	52	55	53
I skolarbetet fick jag göra sådant som verkligen betydde mycket för mig	22	0	13**
I läroböckerna står mycket som är intressant	59	55	57

**p<.01

Hur meningsfull tyckte man då att skolan var?

Tabell 23. *Minnen av skolan vid 25 års ålder. Meningsfullhet. Procent. Stämmer precis eller ganska bra*

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
Det mesta var meningslöst som vi sysslade med i skolan	2	5	3
Det jag är bra på räknades inte i skolan	19	14	17
Mycket litet av det vi sysslade med i skolan intresserade mig	12	24	17
Så mycket tid vi tillbringade i skolan kunder den gott sysslade med mer intressanta saker	26	31	28

Vi valde ut fyra påståenden i tabell 23 för att åskådliggöra meningsfullhet. Resultaten visar att de flesta kvinnor och män inte håller med om att man sysslade med meningslösa ting i skolan. En ytterst liten procent håller med om detta. Samma utslag får man om man tittar på bakgrundsvariablerna. De flesta tar avstånd till detta påstående dock med någon övervikt för personer med bättre utgångsläge. När det gäller huruvida skolan bekräftade det man var bra på tycker 19% av flickorna till skillnad mot 14% av pojkarna att skolan inte såg det man var duktig på samtidigt som 62% av bägge könen anser motsatsen.

Går vi sen vidare till påstående kring intresset för skolans innehåll tycker 24% av pojkarna mot 12% av flickorna att skolans innehåll var ointressant men 55%, drygt hälften av bägge könen håller inte med. Det är

dock alarmerande att omkring 28% samtycker i viss utsträckning. Trettio-en procent av männen och 26% av kvinnorna tycker samtidigt att skolan kunde syssla med intressantare saker. En tredjedel håller med något så när medan fyrtiotre procent av kvinnorna och 41% av männen är av motsatt uppfattning.

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan grupper med olika socioekonomisk bakgrund. När det gäller grupper med olika utvecklingsgång finner vi en signifikant skillnad. Det gäller påståendet om att det man var bra på inte räknades i skolan. Inga svarande med en positiv skolutveckling håller med om påståendet medan ca en tredjedel av övriga håller med.

Manuell orientering

Ett antal frågor berörde balansen mellan teori och praktik, d.v.s. hur mycket tid som borde ägnades åt de praktiska ämnena. Resultaten framgår av tabell 24.

Tabell 24. Minnen av skolan vid 25 års ålder. Manuell orientering. Procent. Stämmer precis eller ganska bra

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
Det var viktigt för mig att arbeta med mina händer ibland	59	52	56
I skolan får man arbeta alldeles för litet med sina händer och sin kropp	53	51	52
Skolan lägger ner alldeles för litet tid på de praktiska ämnena	47	52	49

Drygt hälften av våra respondenter anser att man fick arbeta för litet med sina händer i skolan och att de praktiska ämnena hade för litet tid. Båda könen är helt överens om detta.

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan grupper med olika socioekonomisk bakgrund, medan däremot grupper med olika

skolutveckling visar skillnader på ett sätt som knappast förvånar. Det är nämligen de med en negativ skolutveckling som i störst utveckling önskar mer tid för handens arbete.

Initiativ och ansvar

När det gäller initiativ och ansvar är minnesbilden uppmuntrande (tabell 25). Under 1900-talet har barnperspektivet stått i centrum. Våra respondenters svar visar att möjligheterna i skolan att själva ta ansvar och påverka blivit större än tidigare. Det är 1980-och 90-talets skola man minns.

Tabell 25. Minnen av skolan vid 25 års ålder. Initiativ och ansvar. Stämmer precis eller ganska bra

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
Om man tänker själv i skolan råkar man bara ut för problem	11	12	11
Jag tycker inte att lärarna gav oss tillräckligt mycket ansvar	26	27	26*
Jag stod inte ut med att det alltid var lärarna som bestämde	9	14	11*
Om vi själva fått ta mer ansvar för skolarbetet skulle jag ha lärt mig mera	21	21	21

* $p < .05$.

Vad händer om man tar initiativ och ansvar och hur ser dialogen ut mellan vuxna och barn i skolan? Drygt 10% minns att det var problem att tänka själv. Hur mycket fick man ta eget ansvar och i vilken utsträckning styrde vuxna? När det gäller att lärarna ger för litet ansvar menar en fjärdel av båda könen att det stämmer. Här finns en signifikant skillnad mellan könen, innebärande att 52% av kvinnorna mot 29% av männen tar avstånd från påståendet.

Nio procent av kvinnorna tyckte att lärarna bestämde för mycket mot 14% av männen. Trettioåtta procent av de sistnämnda mot 19% av de

förstnämnda ansåg att påståendet att läraren bestämde stämde någotsånär. Här är skillnaderna statistiskt signifikanta.

Hur påverkar denna upplevelse inläringen och trivseln i skolan? Ungefär en femtedel av båda könen anser att de skulle ha lärt sig mer om de fått ta större eget ansvar. Det finns inga signifikanta skillnader på denna fråga.

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan grupper med olika socioekonomisk bakgrund. När det gäller utveckling finner vi en sådan skillnad. Här är det de med en negativ utveckling som anser att de inte fick tillräckligt mycket eget ansvar.

Hur minns man då sina lärare?

Vi övergår så till att studera vilka minnesbilder våra respondenter har av sina lärare (tabell 26)

*Tabell 26. Minnen av skolan vid 25 års ålder. Lärarorientering
Stämmer precis eller ganska bra.*

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
Mina lärare var schyssta och rättvisa	50	50	50
De flesta lärarna jag hade brydde sig verkligen om eleverna	36	33	35
De flesta av mina lärare hade humor	14	19	16
Jag gillade flesta av mina lärare väldigt mycket	45	19	34**

** p<.01

Hälften minns sina lärare som schyssta och rättvisa. Det är den högsta positiva procentsiffran vad gäller inställningen till lärare. Det finns ingen signifikant skillnad mellan könen. Samtidigt som det finns kritik mot lärarna upplever en dryg tredjedel av respondenterna att lärarna verkligen brydde sig. En dryg tredjedel tyckte att det stämde något så när medan mellan 25% och 30% inte alls kände något intresse från lärarna. Siffrorna är inte upplyftande. Det är för många som inte kände något engagemang.

Det förefaller vara någonting i samspelet med lärarna som saknas och hur kan man i ett större sammanhang förklara detta? Endast 16% av de svarande tyckte att lärarna hade humor. Ungefär hälften håller delvis med och resterande upplevde ingen humor alls. Det finns inga signifikanta skillnader mellan könen.

Trots kritiken mot lärarna gillade 34% sina lärare väldigt mycket. Flickorna uppskattade lärarna mer än pojkarna. Det är signifikant skillnad mellan könen i detta avseende. Hela 45% av flickorna gillade de flesta lärarna till skillnad mot 19% av pojkarna. Trettioåtta procent av pojkarna är kritiska mot endast 19% av flickorna. Kanske har det att göra med samspelet mellan lärare och kön hos eleverna?

Inte heller för denna kategori av påståenden finner vi några statistiskt signifikanta skillnader mellan grupper med olika socioekonomisk bakgrund. En signifikant skillnad relaterad till utveckling finns. Det gäller huruvida lärarna var schyssta och rättvisa eller inte. Fler med en positiv utveckling upplever detta än de med en negativ eller genomsnittlig utveckling.

Kamratorientering

Vi skall slutligen titta närmare på kamraternas betydelse (tabell 27).

Det framgår att kamraterna hade stor betydelse för mer än hälften av våra respondenter. Det finns dock inga signifikanta skillnader mellan könen. För en dryg tredjedel var det likaså viktigare att ha roligt i skolan än att vara duktig. För männen gäller detta hela 43% mot 28% för kvinnorna. Däremot var inte kompisarna viktigare än det man fick lära sig i skolan för mer än en knapp fjärdedel av våra respondenter. Inga av dessa skillnader är statistiskt signifikanta.

Skillnaderna mellan de olika socioekonomiska grupperna är små. En statistiskt signifikant skillnad finns mellan grupper med olika utveck-

lingsgång. Det gäller dem med en negativ utveckling som i 50% av fallen tycker det är viktigare att ha roligt än att vara duktig i skolan. Endast 18% av dem med en positiv utveckling svarade på detta sätt.

*Tabell 27. Upplevelse av skolan vid 25 års ålder.
Kamratorientering Stämmer precis eller ganska bra*

Kön	Kvinnor	Män	Totalt
Ålder	25	25	
Det bästa med skolan var kompisarna	52	59	55
Kompisarna i skolan var viktigare för mig än det vi fick lära oss	17	31	23
För mig var det viktigare att ha roligt än att vara duktig i skolan	28	43	34

6. Självbilden eller synen på sig själva

För att få en uppfattning om hur kvinnor och män ser på sig själva har vi låtit dem ta ställning till 28 olika egenskaper och bedöma hur väl de stämmer med deras uppfattning om sig själva (se bil 2). Vi har använt oss av en femgradig skala. Egenskaperna har sedan grupperats med hjälp av faktoranalys i fem faktorer: *omtänksamhet*, *livlighet-rörlighet*, *ambition*, *behärskning* respektive *konstnärlighet*. Vi kommer nu att jämföra hur män och kvinnor beskriver sig själva. Vi relaterar likaså resultaten till bakgrundsfaktorer som socioekonomisk bakgrund respektive utvecklingsgång. I tabell 28 visar vi de egenskaper som vi fört samman under faktorn *omtänksamhet*.

Tabell 28. Andelen kvinnor och män som anser att nedanstående egenskaper inom faktorn Omtänksamhet stämmer ganska bra eller helt in på dem. Procent.

Egenskaper:	Kvinnor	Män	Totalt
Artig	90	93	92
Omtänksam	95	91	94
Osjälvisk	66	72	69
Pålitlig	100	100	100
Trevlig	95	93	95
Ärlig	91	88	91

Vi har fört egenskaperna *artig*, *omtänksam*, *osjälvisk*, *pålitlig*, *trevlig* och *ärlig* till denna faktor. Det råder inga signifikanta skillnader mellan könen när det gäller synen på sig själv. Det kan vara av intresse att se hur man rangordnar egenskaperna hos sig själv rent generellt. Högst i rang kommer karaktärsdraget pålitlig, därefter, trevlig, omtänksam, artig, ärlig och allra sist osjälvisk. Intressant är att bägge könen ser sig själva som hundraprocentigt pålitliga personer. Resultaten visar att man har tämligen höga tankar om sig själv.

Relaterar vi egenskaperna till sociala bakgrundsfaktorer finns inga signifikanta skillnader mellan grupperna.

Lägger vi så ett utvecklingsperspektiv på faktorn omtänksam finner vi signifikanta skillnader mellan grupperna för de särskilda karaktärsdragen omtänksam respektive osjälvisk. I den grupp som lyckats bäst i skolan ser 86% sig själva som mycket omtänksamma. De som haft sämre framgång anser däremot samtliga att de uppfyller kriteriet fullt ut. Åttionio procent i gruppen med negativ utveckling i skolan ser sig också som helt osjälviska till skillnad mot 57% i gruppen med positiv framgång.

Går vi sedan vidare till faktorn *livlighet* och *rörlighet* blir bilden som i tabell 29:

Tabell 29. Andelen kvinnor och män som anser att nedanstående egenskaper inom faktorn Livlighet, rörlighet stämmer ganska bra eller helt in på dem. Procent.

Egenskaper:	Kvinnor	Män	Totalt
Intelligent	69	76	72
Ledarskapsförmåga	47	58	52
Livlig	52	40	47
Självständig	79	70	76
Snabbtänkt	62	77	69
Sportig	28	47	36
Tävlingsmänniska	21	37	28**
Uthållig	53	65	59

** p<01

Det är inga signifikanta skillnader mellan män och kvinnor i några av variablerna utom i egenskapen tävlingsmänniska. Det är dock intressant att titta på hur könen fördelar sig mellan variablerna. Männen rangordnar sig som snabbtänkta och intelligenta därefter självständiga och uthålliga. Kvinnorna ser sig själva som självständiga och intelligenta därefter snabbtänkta och uthålliga.

Studerar vi sedan egenskaperna i relation till sociala bakgrundsförhållanden finner vi inga signifikanta skillnader mellan grupper som har olika bra utgångsläge, men vi kan ana riktningar. Personer med arbetarklassbakgrund ser sig själva först och främst som självständiga (84%), därefter uthålliga (74%) och snabbtänkta (70%). Personer från bättre bemedlade miljöer fördelar sig jämt (74%) över egenskaperna snabbtänkt, intelligent och självständig. Sätter vi sedan resultaten i relation till olika grad av utvecklingsgång finner vi signifikanta skillnader kring egenskaperna intelligent och sportig. Unga människor med god utvecklingsgång ser sig i större utsträckning som intelligenta än respondenter med sämre utvecklingsgång. Motsatsen gäller för huruvida man ser sig som sportig eller ej. Rangordnar vi egenskaperna för de bägge grupperna blir resultaten för grupperna med olika skoframgång som följer:

De mer framgångsrika ser sig själva som intelligenta, snabbtänkta och självständiga. De mindre framgångsrika har en något annan förskjutning. De markerar främst egenskaperna: självständig, uthållig och snabbtänkt vilket är en rangordning som liknar den som uppstår när vi tar hänsyn till sociala bakgrundsfaktorer.

Vi fortsätter så med faktorn *Ambition* som vi satt samman utifrån egenskaperna *ambitiös, ansvarsfull, flitig, målmedveten* och *ordentlig*.

Tabell 30. Andelen kvinnor och män som anser att nedanstående egenskaper inom faktorn Ambition stämmer ganska bra eller helt in på dem. Procent.

Egenskaper:	Kvinnor	Män	Totalt
Ambitiös	77	65	73
Ansvarsfull	93	86	91
Flitig	61	70	65
Målmedveten	74	74	75
Ordentlig	59	63	61

Som framgår av tabell 30 finns inga signifikanta skillnader mellan män och kvinnor inom denna faktor. Rangordningen totalt sett blir i tur och ordning: ansvarsfull, målmedveten, ambitiös, flitig och ordentlig. Läger vi därpå ett slags socialgruppsperspektiv framkommer en signifikant skillnad för egenskapen målmedveten. Unga människor från bättre be- medlade sammanhang ser sig själva som målmedvetna i mindre utsträck- ning än män och kvinnor från arbetarklassmiljöer. I övrigt är skillnaderna så små att man måste vara försiktig med slutsatser. När det gäller olikhe- ter i utvecklingsgång finns inga signifikanta skillnader mellan grupperna och deras personliga egenskaper. Rangordningen följer också i stort den totala rangordningen för kvinnor och män.

Går vi sedan vidare till faktorn *behärskning* som består av egenska- perna *behärskad, lugn och tålmodig* finner vi som framgår av tabell 31 en tendens till signifikanta skillnader mellan kvinnor och män för egenska- perna behärskad och lugn.

Resultaten visar att en större andel män upplever sig som behärskade och lugna i jämförelse med gruppen kvinnor. Läger vi så olika bak- grundsperspektiv på faktorn behärskning finner vi inga signifikanta skill- nader varken när det gäller sociala bakgrundsfaktorer eller utvecklings- gång.

Tabell 31. Andelen kvinnor och män som anser att nedanstående egenskaper inom faktorn *Behärskning* stämmer ganska bra eller helt in på dem. Procent.

Egenskaper:	Kvinnor	Män	Totalt
Behärskad	45	67	55 ⁺
Lugn	47	67	56 ⁺
Tålmodig	46	51	48

⁺ p<10.

Så kommer vi slutligen till faktorn *konstnärlig* som består av egenska- perna *djup, filosofisk, konstnärlig* och *musikalisk*.

Tabell 32. Andelen kvinnor och män som anser att nedanstående egenskaper inom faktorn Konstnärlig stämmer ganska bra eller helt in på dem. Procent.

Egenskaper	Kvinnor	Män	Totalt
Djup, filosofisk	26	30	28
Konstnärlig	28	23	38
Musikalisk	35	28	32

Resultaten i tabell 32 visar inga signifikanta skillnader mellan kvinnor och män inom faktorn konstnärlig. Läger man därefter ett socialgruppsperspektiv på materialet framkommer vissa signifikanta skillnader. Nästan hälften av personer från bättre utrustade miljöer ser sig som konstnärliga (46% mot 23%) i jämförelse med personer från arbetarklassmiljöer. På samma sätt är det fler från mer gynnade miljöer som anser att de är musikaliska än från mindre gynnade miljöer (39% mot 23%).

Läger vi så ett utvecklingsperspektiv på egenskaperna finner vi en tendens till signifikant skillnad mellan grupperna när det gäller musikalitet. Trettioåtta procent bland unga människor med stor utvecklingsgång ser sig som musikaliska mot endast 11% med mindre utvecklingsgång.

Optimism

Ett antal frågor försökte fånga hur pass optimistiska våra respondenter var, dvs om man såg ljus eller mörkt på sitt liv och sina möjligheter. I tabell 33 visar vi hur kvinnor och män besvarat våra frågor. Av tabell 33 ser vi att en majoritet av de svarande ger uttryck för en optimistisk läggning. Sålunda säger sig 68% tro på ordspråket ”efter regn kommer solsken” och drygt hälften säger att de oftast tror att det kommer att gå bra för dem. Nästan hälften (45%) ser saker och ting från den ljusa sidan. Könsskillnaderna är inte stora. En skillnad är statistiskt signifikant, nämligen den där kvinnorna i större utsträckning än männen säger sig tro att efter regn kommer solsken.

Tabell 33. Andelen kvinnor och män som anser att nedanstående påståenden avseende att mäta *Optimism stämmer ganska bra eller precis*. Procent.

Påståenden:	Kvinnor	Män	Totalt
När jag inte vet hur något kommer att gå tror jag oftast att det kommer att gå bra.	48	60	53
Om någonting kan gå åt skogen för mig, så brukar det göra det.	19	12	16
Jag ser alltid den ljusa sidan av saker och ting.	41	50	45
Jag är alldeles för optimistisk när det gäller min framtid.	17	7	13
Saker och ting går nästan aldrig som jag önskar.	9	7	8
Jag tror nästan aldrig att det kommer att gå så som jag önskar.	9	7	8
Jag tror på ordspråket 'efter regn kommer sol-sken'.	78	55	68*
Jag räknar sällan med att något bra kan hända mig.	7	5	6

* $p < .05$,

Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader mellan grupper med olika uppväxtförhållanden. Detta är i sig intressant, eftersom man skulle kunnat ha förväntat sig att de som vuxit upp under mindre gynnsamma omständigheter skulle ha en mindre positiv attityd än de med mera gynnsamma uppväxtbetingelser.

När det gäller respondenter med olika former av utvecklingskurvor finner vi en statistiskt signifikant skillnad. Det handlar om påståendet att man är alldeles för optimistisk om sin framtid. Här är det fler med en positiv eller genomsnittlig utveckling som inte håller med om påståendet (81-85%) än de med en negativ utveckling (63%) – knappast särskilt förvånande.

7. Hälsa och välbefinnande

Projektet är ju inriktat på social sårbarhet. Ett tecken på sådan sårbarhet kan vara dålig hälsa och ett dåligt välbefinnande. Vid kontakter med medicinska kollegor fick vi klart för oss att några enkla frågor skulle kunna vara en indikator på att allt inte står rätt till. Alternativet hade varit ett långt och omfattande frågeformulär och det fanns det inte utrymme till i vårt projekt.

Vi valde därför tre frågor:

- *Hur bedömer Du Ditt hälsotillstånd för närvarande?*
- *Hur är Ditt sinnesläge för närvarande?*
- *Har Du det senaste halvåret känt att Du inte kunnat klara Dina eventuella problem (både stora och små)?*

Vid 25 års ålder förefaller de flesta må ganska bra eller mycket bra.

Tabell 34. Kvinnors och mäns aktuella hälsotillstånd. Procent.

Svarsalternativ:	Kvinnor	Män	Totalt
Mycket bra	48	35	43
Ganska bra	42	47	44
Varken bra eller dåligt	0	19	12
Ganska dåligt	3	0	2
Mycket dåligt	0	0	0

Tabell 34 visar att det inte finns några signifikanta skillnader mellan män och kvinnor när det gäller deras hälsotillstånd. Man kan dock ana en riktning där kvinnorna i större utsträckning rangordnar sin hälsa som mycket bra medan männen benämner den som ganska bra. Det är dock tydligt att flertalet av dessa 25-åringar mår mycket bra. Läger vi ett bakgrundsperspektiv relaterat till socialgruppstillhörighet på resultaten förefaller personer från arbetarmiljöer må bättre än personer från mer välutrustade bakgrundsmiljöer. Det är en knapp signifikans på 10%-nivån.

Relaterar vi därefter hälsotillståndet till utveckling framkommer inga signifikanta skillnader mellan nuläge och olika typer av utveckling.

Går vi sedan över till sinnesläget (tabell 35) finns en signifikant skillnad mellan kvinnors och mäns sinnesläge. Männerna anser i större utsträckning än kvinnorna att de känner sig uppåt för det mesta eller i varje fall att de inte är oroliga eller nedstämda. Kvinnorna säger i stället att det går upp och ner. Ibland är det uppåt, ibland är de nedstämda (59% mot 42%).

Tabell 35. Kvinnors och mäns aktuella sinnesläge. Procent.

Svarsalternativ:	Kvinnor	Män	Totalt
Jag är uppåt för det mesta.	38	42	40
Jag är inte orolig eller nedstämd.	3	16	9
Det går upp och ner. Ibland är jag uppåt ibland är jag nedstämd.	59	42	52
Jag är i högsta grad orolig eller nedstämd.	0	0	0

$P < .05$

Lägger vi ett socialgruppsperspektiv på materialet finner vi ingen signifikant skillnad mellan bakgrundsfaktorer och sinnesläget idag. Möjligen kan vi ana att fler personer med arbetarbakgrund känner sig mer uppåt i nuläget (54%) än personer från medelklassen (35%).

Studerar vi resultaten i relation till olika grad av utvecklingsgång finns en tendens till signifikant skillnad ($p=0,10$). Personer med genomsnittlig utveckling känner sig i mindre grad uppåt idag än personer med bättre eller sämre utveckling.

Fortsätter vi sedan med hur man känt sig sista halvåret (tabell 36) visar resultaten inga signifikanta skillnader mellan mäns och kvinnors svarsalternativ. De flesta har klarat av sin situation bra. Omkring 16% har haft mer problem än vanligt men utfallet är i stort mycket positivt. Ställer vi resultaten i relation till olika bakgrundsfaktorer ser vi att personer fram arbetarmiljöer oftare har varit befriade från oro att inte klara av sina problem (38%) till skillnad från 30% från mer välsituerade bakgrunder. Denna skillnad är dock inte statistiskt signifikant. Likaså ser vi att personer med genomsnittlig eller mindre lyckad utveckling känt sig mer oroade än

vanligt (38% respektive 25%) till skillnad från unga människor med positiv utveckling (7%).

Tabell 36. Kvinnors och mäns svar på frågan om de under senaste halvåret upplevt att de inte kunnat klara av sina problem.

Svarsalternativ:	Kvinnor	Män	Totalt
Inte alls	26	37	31
Inte mer än vanligt	57	47	53
Mer än vanligt	16	14	15
Mycket mer än vanligt	2	0	1

8. Sammanfattande mått

Som framgick av kapitel 3 har vi konstruerat ett antal sammanfattande mått avseende inställningen till arbetet, framtiden, skolan, det egna jaget (självbilden), sårbarhet etc. Avsikten med detta kapitel är att relatera dessa mått till olika bakgrundsvariabler som vi under årens lopp samlat in. Vi börjar med de variabler vi i de tidigare avsnitten redan använt – kön, socioekonomisk bakgrund och utvecklingsgång. Därefter kommer vi att lägga till ytterligare variabler i analyserna.

Om vi börjar med att jämföra männens och kvinnornas poäng på de 21 skalorna finner vi att kvinnorna har högre poäng än männen på 13 av de 21 skalorna. I tabell 37 visar vi vilka skalor som uppvisar statistiskt signifikanta skillnader mellan män och kvinnor. Om vi är mycket liberala och tillåter signifikansnivåer på 10 procents nivån finner vi skillnader på en tredjedel av skalorna. Kvinnorna anser sålunda att meningsfullhet är bland det viktigaste i arbetet i större utsträckning än männen. De är också mera nöjda med livet i allmänhet samt att det viktigaste i livet är att göra karriär, bidra till en bättre värld och att satsa på familjen. När de ser tillbaka på sin skoltid är de genomgående mer positiva i sina beskrivningar, men endast när de beskriver skolan som intellektuellt stimulerande finner vi en statistiskt signifikant skillnad.

På en skala har männen högre poäng. Det gäller ambitionsskalan, som innebär att männen ser sig som mer ambitiösa än vad kvinnorna gör.

Vi övergår nu till att jämföra svarande från olika socioekonomiska uppväxtmiljöer. Eftersom gruppen inte är så stor – vi har uppgifter om föräldrarnas yrke och utbildning från ca 90 individer – har vi valt att föra ihop dem i två socioekonomiska grupper – en lägre och en högre. Även i

dess analyser finner vi statistiskt signifikanta skillnader i en tredjedel av fallen. Dessa visas i tabell 38.

Tabell 38. Redovisning av könsskillnader på de olika skalorna.

Skalor	Sign. nivå p-värde	Skilln. riktning
Vad är viktigt i arbetet?		
Meningsfullhet	.01	M<Kv
Självständighet	Ej sign.	
Trygghet	Ej sign.	
Nöjd med livssituationen		
Ekonomi	Ej sign.	
Livet	.10	M<Kv
Vad är viktigt i livet?		
Karriärutveckling	.03	M<Kv
Förbättra världen	.03	M<Kv
Familjen	.003	M<Kv
Egenskaper		
Omtänksamhet	Ej sign.	
Självständighet	Ej sign.	
Ambition	.08	Kv<M
Behärskning	Ej sign.	
Konstnärlighet	Ej sign.	
Skolfaktorer		
Skoltillfredsställelse	Ej sign.	
Intellektuell och kreativ stimulans	.10	M<Kv
Meningsfullhet	Ej sign.	
Manuell orientering	Ej sign.	
Initiativ och ansvar	Ej sign.	
Lärororientering	Ej sign.	
Kamratorientering	Ej sign.	
Övrigt		
Optimism	Ej sign.	

De respondenter som har en arbetarbakgrund betonar i större utsträckning än övriga vikten av ett tryggt arbete. De anser också i högre grad än övriga att det är viktigt att förbättra världen och att de själva är ambitiösa och behärskade till sin läggning. Respondenter med en medelklassbakgrund är mera nöjda med sin ekonomi och anser att karriärutveckling är viktigt i arbetslivet. De anser också i högre grad än övriga att de är konst-

närliga. När det gäller minnet av skolan finner vi inga statistiskt signifikanta skillnader alls.

Vi övergår så till jämförelserna mellan de olika utvecklingsgrupperna. Som tidigare har vi slagit samman de två grupper som hade en positiv utveckling till en grupp och de två med en negativ utveckling till en annan grupp. De tre grupperna kallas i tabell 39 för P (positiv utveckling, G (genomsnittlig utveckling) och N (negativ utveckling).

Tabell 39. Redovisning av socioekonomiska skillnader på de olika skalorna.

Skalor	Sign. nivå p-värde	Skilln. riktning
Vad är viktigt i arbetet?		
Meningsfullhet	Ej sign.	
Självständighet	Ej sign.	
Trygghet	.03	H<L
Nöjd med livssituationen		
Ekonomi	.05	L<H
Livet	Ej sign.	
Vad är viktigt i livet?		
Karriärutveckling	.03	L<H
Förbättra världen	.08	H<L
Familjen	Ej sign.	
Egenskaper		
Omtänksamhet	Ej sign.	
Självständighet	Ej sign.	
Ambition	.02	H<L
Behärskning	.02	H<L
Konstnärlighet	.01	L<H
Skolfaktorer		
Skoltillfredsställelse	Ej sign.	
Intellektuell och kreativ stimulans	Ej sign.	
Meningsfullhet	Ej sign.	
Manuell orientering	Ej sign.	
Initiativ och ansvar	Ej sign.	
Lärororientering	Ej sign.	
Kamratorientering	Ej sign.	
Övrigt		
Optimism	Ej sign.	

Även här finner vi signifikanta skillnader mellan grupperna i en tredjedel av jämförelserna. Respondenter med en negativ utveckling i skolan betonar signifikant mer än de med positiv utveckling vikten av trygghet i arbetet. De med genomsnittlig utveckling ligger närmare de förstnämnda än de sistnämnda. De med genomsnittlig och positiv utveckling anser sig också vara konstnärligt lagda.

Respondenter med en positiv utveckling har högre poäng på skoltrivselsskalan än de två övriga grupperna. De mindes också skolan som mer meningsfull än de med genomsnittlig utveckling, som i sin tur hade högre poäng än de med negativ utveckling. Detta gäller också för frågorna som rörde om skolan var intellektuellt stimulerande, även om skillnaderna här inte var statistiskt signifikanta. De respondenter som hade en negativ utveckling krävde å andra sidan mer tid för manuellt arbete i skolan än de med positiv utveckling. De negativt utvecklade var också mer kamratorienterade än övriga grupper.

Slutligen finner vi en märklig statistiskt signifikant skillnader på optimismsskalan. De med genomsnittlig utveckling är mindre optimistiska än de övriga två grupperna, som är lika optimistiska.

Vi har tidigare i en lång rad studier (Andersson, 1989, 1990, 1992, 1994) kunnat visa att barn som börjat tidigt i barnomsorg utvecklats bättre i skolan än andra barn – speciellt de som stannat hemma under hela förskoleperioden. Vi skall därför se om vi också i 25-års åldern finner några tendenser till sådana skillnader. Vi jämför då våra fyra grupper av individer – de som började i barnomsorg före ett års ålder, de som började mellan ett och två års ålder, de som började efter två års ålder samt de som var hemma hela perioden.

Tabell 39. Redovisning av skillnader mellan de olika utvecklingsgrupperna på de olika skalorna.

Skalor	Sign. nivå p-värde	Skilln. riktning
Vad är viktigt i arbetet?		
Meningsfullhet	Ej sign.	
Självständighet	Ej sign.	
Trygghet	.001	P<G<N
Nöjd med livssituationen		
Ekonomi	Ej sign.	
Livet	Ej sign.	
Vad är viktigt i livet?		
Karriärutveckling	Ej sign.	
Förbättra världen	Ej sign.	
Familjen	Ej sign.	
Egenskaper		
Omtänksamhet	Ej sign.	
Självständighet	Ej sign.	
Ambition	Ej sign.	
Behärskning	Ej sign.	
Konstnärlighet	.08	N<G=P
Skolfaktorer		
Skoltillfredsställelse	.006	N=G<P
Intellektuell och kreativ stimulans	Ej sign.	
Meningsfullhet	.003	N<G<P
Manuell orientering	.003	P<G<N
Initiativ och ansvar	Ej sign.	
Lärororientering	Ej sign.	
Kamratorientering	.10	G=P<N
Övrigt		
Optimism	.04	N=P<G

Vi finner emellertid mycket få samband mellan grupperna. Vi finner en statistiskt signifikant skillnad ($p=.07$) som visar att de som började före ett års ålder och hemmagruppen båda är mera nöjda med sin ekonomi än övriga två grupper; i första hand den grupp som började mellan ett och två års ålder. Vi finner också en tendens till skillnad ($p=.11$) vad avser skoltrivsel. Högst poäng har de som började tidigt i barnomsorg, följt av hemmagruppen och de två övriga grupperna lika. Vi finner också ($p=.01$) att hemmagruppen i betydligt större utsträckning än övriga kräver mer tid

för manuella ämnen i skolan, medan de som började riktigt tidigt i barnomsorg i lägst utsträckning kräver detta.

Det är tydligt att de eventuella effekterna av tidpunkten när man börjar i barnomsorg snarare kanaliseras via effekter på andra variabler, som utvecklingsgång, än att de skulle leva kvar som direkteffekter 20-25 år efter det att händelsen inträffade. Vi finner inte heller några större effekter av antalet förändringar i barnomsorgen som respondenterna varit med om som barn, eller förändringar i familjens sammansättning.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att vi finner en hel del signifikanta skillnader mellan grupper med olika uppväxtförhållanden och kön – ca en tredjedel av alla jämförelser - men att ytterligare variabler som skildrar uppväxten inte tycks slå ut.

9. Sårbarhet

I detta kapitel skall vi på basis av respondenternas olika svar på våra frågor försöka identifiera de som är mer socialt sårbara än andra. Vi gör det genom att välja ut svarsalternativ från de olika frågorna som förefaller vara uttryck för eller tecken på en sådan sårbarhet. Varje individ som markerat ett sådant alternativ får en poäng per alternativ. Sedan summeras för varje individ hur många markeringar av detta slag han eller hon fått och detta blir ett mått på sårbarheten.

De svarsalternativ som renderar poäng är följande: om man bor provisoriskt, om man slutat skolan efter grundskolan eller hoppat av gymnasiet, om man prövar sig fram eller arbetar oregelbundet, har arbete men är långvarigt sjukskriven eller är arbetslös, om man går på AMU-utbildning, om man inte tror att man kommer att lyckas få den typ av jobb man vill ha, om man stannar kvar på sitt jobb, därför att man ändå inte kan hitta något bättre, eller om man tycker att jobbet är ett skitjobb, om man trivs ganska dåligt eller dåligt med sitt nuvarande arbete, om man inte tycker det är viktigt för arbetslivskarriären att ta eget ansvar och försöka påverka, om man tycker att det inte spelar någon roll för karriären vad man gör, om man tror att det är bäst att ligga lågt och anpassa sig till situationen, om man inte ställer krav utan går kvar på en arbetsplats man inte trivs på, om man säger att hälsotillståndet är ganska dåligt eller dåligt, om man är i högsta grad orolig eller nedstämd och om man mer eller mycket mer känt att man under senaste halvåret inte kunnat klara av sina problem.

Tabell 40. Kvinnors och mäns fördelning på sårbarhetsskalan. Procent.

Poäng	Kvinnor	Män	Totalt
0	57	49	53
1	26	21	24
2	9	14	11
3	7	5	6
4	0	9	4
5	0	2	1
6	0,4	2	1

Det är alltså svar på 14 frågor som definierar sårbarheten och maxpoängen på den nybildade sårbarhetsskalan blir alltså 14. Vi visar poängfördelning för vardera könet i tabell 40. Drygt hälften visar inga som helst tecken på sårbarhet. De har noll poäng på skalan. Drygt 10% har mellan tre och sex poäng på skalan, vilket med tanke på antalet möjliga poäng, får betraktas som tämligen moderat.

Vi finner inga statistiskt signifikanta könsskillnader. Visserligen är det något fler kvinnor än män som har noll poäng och något fler män än kvinnor som har många poäng, men skillnaden är inte särskilt stor.

Intressant nog finner vi inte heller några statistiskt signifikanta skillnader mellan olika socioekonomiska grupper eller mellan grupper med olika utvecklingsgång. Vi finner inte heller några statistiskt signifikanta skillnader när vi tar hänsyn till: antalet syskon, om mamman förvärvsarbetade eller inte när barnet var litet, kvaliteten i den kontakt de barn hade med sin biologiska pappa som levde med enbart mamman i hemmet, liksom tidpunkten när barnet startade i barnomsorg. Däremot finner vi statistiskt signifikanta samband mellan hur mödrarna, när barnen var i 3-4 års åldern, upplevde sin arbetssituation och den sociala servicen till småbarnsföräldrar. De som upplevde dessa förhållanden positivt fick i större utsträckning än de som upplevde situationen negativt barn som i vuxen ålder visade mindre tecken på social sårbarhet.

Det är intressant att vi finner så få samband mellan olika bakgrundsvariabler och social sårbarhet, eftersom vi i vår förra rapport på en betydligt

större grupp 25-åringar fann en rad samband mellan olika variabler och sårbarhet. Det finns två möjliga förklaringar till detta. Den ena har att göra med att vår undersökningsgrupp denna gång är tämligen liten och fördelningen på sårbarhetsvariabeln mycket sned. Merparten av våra individer har mycket få tecken på sårbarhet över huvud taget. Endast ett par individer har så mycket som 5 eller 6 tecken på sårbarhet och inte ens detta är särskilt mycket.

Den andra förklaringen har att göra med att vi har en grupp individer som vi följt under mycket lång tid – 25 år. Vi har, särskilt under förskoleåren, träffat familjerna och barnen regelbundet varje år och intervjuat föräldrarna om olika förhållanden i hemmet och om barnet. Detta kan tänkas ha haft positiva effekter genom att föräldrarna blivit medvetna om sitt sätt att uppfostra barnet och hur man kan lösa olika problem. Kanske innebär deltagande i forskningsprojekt, där man regelbundet möter en intresserad person och med henne eller honom får tala om sin egen familj, en positiv faktor som reducerar den framtida risken för barnet att bli utslagen.

10. Diskussion

Denna rapport ingår i FABASKO-projektet (Familj, Barnomsorg och SKola) och bygger på svaren från 101 unga människor som samtliga tidigare ingått i FAST-projektet (Familjestöd och utveckling) sedan de var mycket små. De har i likhet med de 462 respondenterna i föregående rapport (Andersson & Strander, 2001) besvarat en enkät om sin livssituation i nuläget. Samtliga är 25 år men respondenterna i den tidigare rapporten har inte följts upp under lika lång tid som deltagarna i FAST-projektet. Fokus ligger på sårbarhet och vår ambition är att besvara frågeställningarna i kapitel 1. Anmärkningsvärt nog finner vi i båda materialen ytterst få tecken på sårbarhet över huvud taget.

I FAST-projektet finner vi som framgått i kapitel 9 om sårbarhet inga signifikanta skillnader mellan könen på sårbarhetsskalan, inte heller finner vi några signifikanta skillnader när vi tar hänsyn till utvecklingsgång, socioekonomisk bakgrund, antalet syskon man har, om mamman förvärvsarbetade eller inte när barnet var litet, kvaliteten i den kontakt de barn, som levde enbart med mamman i hemmet, hade med sin biologiske pappa, liksom tidpunkten när barnet hade börjat i barnomsorg. Däremot finner vi statistiskt signifikanta samband mellan social sårbarhet och om mamman, när barnen var små, var nöjd eller inte nöjd med sin arbetssituation och med samhällets sociala service till barnföräldrar. De som var nöjda fick barn som i 25-års åldern visade färre tecken på social sårbarhet än de som var missnöjda.

Om vi *frångår sårbarhetsskalan* och istället studerar resultaten utan att ställa dem i relation till kraven för att ingå i denna skala går det att skönja en viss riktning i materialet. Kvinnorna vid 25 års ålder förefaller som nämnts tidigare vara något mindre sårbara än männen i den meningen att

de är mer nöjda med livet i allmänhet (tabell 37), har tydligare vuxenstatus, är mer inriktade på karriär, samtidigt som de prioriterar goda relationer till vänner och familj. De är också mer inriktade på att förbättra världen än männen. Det kan vara intressant att reflektera kring stabiliteten i resultaten sett mot en framtid. Kan kvinnorna i FAST-projektet förväntas vara representativa för kvinnor i allmänhet i Sverige eller är resultaten präglade av den omständigheten att de ingått i just detta projekt? Man bör förmodligen vara försiktig med slutsatserna samtidigt som de också kan uppfattas som tecken på en viss utveckling i samhället när det gäller förhållandet mellan könen.

I den litteraturgenomgång som gjordes i föregående rapport framkommer att god barnomsorg, vilket inbegriper att såväl barnen som föräldrarna är positivt engagerade, förebygger sårbarhet och utslagning. Vi vet också att verksamhet som bygger på ömsesidigt engagemang mellan barn, föräldrar, förskola och skola stärker och utvecklar barnet. Respondenterna i FAST-projektet och deras familjer (noggrant utvalda enligt specifika kriterier, men där vi inte kan utesluta en viss bias genom att en del familjer tackade nej att delta i ett så tidsmässigt omfattande projekt) har varit föremål för ett stort intresse ända sedan de var mycket små och det finns som vi ser det skäl att reflektera kring i vilken mån detta har påverkat utfallet i denna undersökning.

De frågeställningar som vi har försökt få svar på och som vi nu skall diskutera är följande:

- Vad betyder familjekonstellationen – en eller två föräldrar i familjen – för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Vad betyder en god kontakt med en frånvarande förälder för barns utveckling upp till vuxen ålder?

- Vad betyder föräldrars förvärvsarbete för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Vad betyder tillgången till olika former av familjestöd för barns utveckling upp till vuxen ålder?
- Hur går det för de människor som tidigt i livet började i barnomsorg när de nått vuxen ålder?
- Har de arbete?
- Är de integrerade i samhället eller har de drabbats av samhällets sårbarhetsmekanismer?
- Hur går det för unga människor som i skolan upplevt misslyckande senare i livet?
- Är sårbarhet speciellt vanlig i denna grupp?
- Återhämtar sig denna grupp när de lämnat skolan och fått arbete?
- Kan denna grupps problem i skolan förklaras med psykiatiska problem?
- Hur lyckas denna grupp anpassa sig till samhällslivet?
- Kan framgång senare i livet motverka den känsla av misslyckanden gruppen bär med sig från skoltiden?

Som vi redan nämnt har det gått bra för merparten av våra 101 respondenter. Ingen enda uppvisar specifik sårbarhet enligt sårbarhetsskalan. Vi startar med resultaten vid 16 års ålder för att därefter studera svaren vid 25 års ålder. Som framgått i kapitel 3 har respondenternas utvecklingsgång mätts vid tre tillfällen, då de var 8 år, 13 år och 16 år. Sju olika dimensioner har studerats, skolprestationer i årskurs 1, årskurs 6 och 9, skolanpassning i årskurs 1 och årskurs 6 och social kompetens i årskurs 1 och årskurs 6. Vid 16 års ålder gick det inte att göra bedömningar av deras personlighet eftersom de hade så många olika lärare och dessa inte hade

så ingående kännedom om eleverna. Med hjälp av klusteranalys grupperades individerna efter deras utvecklingsgång under de nio första skolåren i fem olika utvecklingsgrupper.

Vi inleder med första frågeställningen och ställer svaren vid 16 års ålder i relation till svaren vid 25 års ålder:

Vad betyder familjekonstellationen – en eller två föräldrar i familjen – för barns utveckling upp till vuxen ålder?

När respondenterna var 16 år framgår det av tabell 7 i kapitel 3 att familjetyp i form av en förälder eller två föräldrar inte ger signifikant utslag när det gäller samband mellan familjetyp och utvecklingsgång. Tidigare mätningar har givit en antydning om att det skulle kunna finnas ett samband men resultaten från den logistiska regressionsanalysen visar att andra variabler spelar större roll. Vid mätningar vid 25 års ålder finner vi inte heller några signifikanta samband mellan familjetyp och utvecklingsgång. Inte heller finner vi något samband mellan utfallet på sårbarhetsskalan och antalet förändringar i familjetypen. Resultaten är intressanta och väcker frågor kring nätverkets och processfaktorers betydelse för ungdomarnas mognande. Att enbart relatera resultat till sociala adresser som familjetyp räcker sannolikt inte som förklaringsmodell för utveckling. Speglat mot den systemteoretiska teori som projektet bygger på har samspillet mellan de olika system i vilka barnet ingår stor betydelse för utvecklingen.

Lassbo (1988 a,b) har i sin forskning inom FAST-projektet studerat barns utvecklingsgång i enföräldersfamiljen och i tvåföräldersfamiljen. Han menar sammanfattningsvis att ”ensamstående mödrar”, ”ofullständiga familjer” och ”skilsmässobarn” inte längre är verkningsfulla generaliseringar. Jämför man barn från en- och tvåföräldersfamiljer är skillnaderna mindre än inom respektive grupp. Tiderna har förändrats och ensamma mödrars barn klarar sig bra. Samtidigt ser vi i den allmänna me-

diedebatten uttalanden som pekar på att just ensamstående mödrar och deras barn är en utsatt grupp idag.

Nästa frågeställning blir:

Vad betyder en god kontakt med en frånvarande förälder för barns utveckling upp till vuxen ålder?

Sandqvist har i sina böcker och rapporter från FAST-projektet framhållit (1987, 1993, 1996) betydelsen av en "bortapappa" och kunnat visa att pappan har en varaktig betydelse. Kontakt med "bortapappan" är bra för barn, särskilt för pojkar. Strander (1997), har också i sin studie visat exempel på unga människor som spontant berättat om pappans avgörande roll för deras utveckling "trots" att de inte vuxit upp hos pappa. Kvaliteten i kontakten har varit det avgörande inte mängden kontakt i tid.

Studerar vi situationen vid 25 års ålder får vi däremot ingen signifikant skillnad mellan utvecklingsgång och kvaliteten i kontakten med den icke hemmavarande pappan.

Vi går vidare till påföljande frågeställning som är:

Vad betyder föräldrars förvärvsarbete för barns utveckling upp till vuxen ålder? Kihlblom (1990, 1991, 1991, 1991, 1995) har i sina studier från FAST-projektet haft fokus på betydelsen av mödrars förvärvsarbete. Resultaten visar att barn inte tar skada av att mödrar arbetar. Tvärtom är det positivt för barnen. Det viktiga är dock att modern är nöjd med det val hon gör och att hon inte tvingas till att vara hemma eller att arbeta utanför hemmet. Samtidigt visar tabell 4 att ungdomars utvecklingsgång upp till 16 års ålder är relaterat till mödrarnas utbildningslängd. Ju längre utbildning modern har ju bättre förefaller det gå för barnen. Föräldrars yrken är också avgörande för utvecklingsgång. Tabell 5 visar att barn till tjänstemän och högre tjänstemän är mer framgångsrika än barn till olika grupper av arbetare.

Studerar vi sedan hur det går när samtliga är 25 år finner vi visserligen att socioekonomisk bakgrund spelar stor roll när det gäller om unga människor studerar vidare eller ej. Det är en signifikant skillnad mellan grupperna så till vida att unga människor med arbetarbakgrund långt mer sällan studerar vidare än unga människor med mer välutrustad socioekonomisk bakgrund. Däremot förefaller inte bakgrunden ha så stor betydelse när det gäller hälsa, självkänedom eller graden av optimism och inte heller när det gäller social sårbarhet. Huruvida mamman förvärvsarbetade när barnen var små eller inte visar inte heller något samband med utfallet på sårbarhetsskalan. Inga signifikanta skillnader förekommer här.

Nästa frågeställning är:

Vad betyder olika former av familjestöd för barns utveckling upp till vuxen ålder?

Vi börjar med själva begreppet familjestöd. Vad innebär det? I detta arbete blir det tillgången till daghem, förskola, dagbarnvårdare, skola och fritidsaktiviteter, det så kallade formella stödet. Släkt, grannar och vänner utgör det informella stödet. Gunnarsson (1984 a,b) och Cochran m.fl., (1984) har visat att de flesta småbarnsfamiljer har ett välfungerande socialt nätverk och nära släktkontakter. Ett positivt socialt nätverk är enligt vår teori mycket utvecklande för barnen.

Vid 25 års ålder finner vi ett statistiskt signifikant samband mellan hur mödrarna, när barnen var i 3-4 års åldern, upplevde sin arbetssituation och också det samhälleliga familjestödet. De som var nöjda med sin situation fick barn med lägre poäng på sårbarhetsskalan vid 25 års ålder. Detta är synnerligen intressant

Nästa frågeställning är:

Hur går det för människor som tidigt i livet började i barnomsorg när de nått vuxen ålder?

Vi börjar med att undersöka hur det såg ut vid 16 årsålder. Resultaten i tabell 7 visar att just ålder vid barnomsorgsstart har stor betydelse för hur det går. De respondenter som börjat tidigt i barnomsorg visar en betydligt bättre utvecklingsgång upp till 16 års ålder än övriga. Studerar vi sedan resultaten vid 25 års ålder har denna skillnad försvunnit. Den ger inte ett särskiljande utslag vilket väcker frågor. Vad sker mellan 16 och 25 års ålder respektive hur kommer det att se ut senare? Vi har ju dock funnit att de individer som tillhörde grupperna med en positiv utvecklingsgång vid 16 års ålder visar bättre framgång i olika avseenden när de är 25 än de som tillhörde grupper med mera negativ utvecklingsgång. Detta måste tolkas så att tidig barnomsorg har haft en indirekt effekt på hur det gång senare i livet och att denna effekt varit gynnsam.

Efterföljande frågor blir:

Har de arbete?

Är de integrerade i samhället eller har de drabbats av samhällets sårbarhetsmekanismer?

På ovanstående frågor blir följdsvaren att de som startade tidigt i barnomsorgen är integrerade respektive att de antingen studerar eller arbetar. Den sista frågan kräver ett större underlag än det vi hittills har för att kunna besvaras i nuläget. Vad vi emellertid kan säga är att tidig barnomsorgsstart inte förefaller ha utvecklat specifika svårigheter eller sårbarhet hos våra respondenter när de är 25 år.

Vi fortsätter nu att relatera resterande 6 frågorna till materialet i övrigt och fokuserar särskilt på den grupp som haft en sämre utvecklingsgång under skolåren. Hur har det gått för just dem?

Den första frågeställningen hade följande lydelse: Hur går det för unga människor som i skolan upplevt misslyckande senare i livet?

Vi måste då först diskutera vad vi menar vi med misslyckande. De enda mått vi har tillgång till är hur eleverna har upplevt sin tid i skolan. Som-

liga av eleverna upplevde skoltiden mycket positivt, andra var varken positiva eller negativa till sin skoltid och slutligen hade vi en grupp som upplevde skolan ganska eller mycket negativt. Man kan säga att det senare är att uppleva ett misslyckande att tvingas befinna sig en skolsituation under många år, som vare sig tilltalar en eller lyckas stimulera en och som för många enbart är tråkig. Dessa elever lär sig naturligtvis ingenting, eftersom man inte lär sig något när man har tråkigt. Detta bör rimligen få många av dessa elever att känna ett misslyckande, som de kan uppleva som personligt.

Men man kan lika gärna vända på det och säga att det inte är eleverna som är misslyckade utan skolan har misslyckats med att ge eleverna den stimulans de har rätt att kräva med tanke på den tid de lägger ner på skolan. Men även om det är så att skolan misslyckats, så är det utan tvekan så att många individer förlägger detta misslyckande till sig själva.

Om vi alltså väljer att betrakta ett misslyckande som detsamma som vantrivsel eller missnöje med skolan, får alltså vår fråga en något annorlunda formulering: Hur går det för unga människor, som ogillade skolan eller vantrivdes i den, senare i livet?

Vi ser att de elever som haft positiv utvecklingsgång i skolan går vidare till studier i 65% av fallen mot endast 7% av de elever som haft negativ utvecklingsgång. Skillnaderna är signifikanta. Vi ser också att av de som klarat sig sämre i skolan arbetar i 60% av fallen mot 43% av dem som haft en positiv utvecklingsgång i skolan. Det visar sig också att endast 43% av dem som klarat sig sämre tror att de kommer att få det jobb de vill ha mot 83% av dem som har lyckats bättre i skolan. Man kan tolka detta som att utvecklingsgång relaterat till skolan fungerar som skiljedelare beträffande förhållningssätt och vägval under och efter gymnasietiden men graden av framgång har inte alltid en sorterande effekt. När det gäller om man ser sitt nuvarande arbete som ett framtidsjobb respektive vad som är

viktigast i arbetslivskarriären till exempel finns inga signifikanta skillnader mellan personer med olika grad av utvecklingsgång i skolan.

Vi finner däremot en nästan signifikant skillnad mellan de mest respektive minst framgångsrika i skolan avseende vad man sysslar med i sitt nuvarande yrke. Fyrtio procent av dem som det gått bra för arbetar i tjänstemannayrken på mellan eller hög nivå mot endast 9% av dem som det gått sämre för. När det gäller framtida yrkesval är skillnaderna emellertid inte signifikanta.

Det finns inte heller några signifikanta skillnader när det gäller vuxenhet relaterat till olika grad av skolframgång. Bilden kring unga människors situation kopplat till olika utvecklingsgång varierar således.

Övergår vi sedan till avsnittet skolan, livet och framtiden framkommer inga signifikanta skillnader mellan individer med olika skolframgång men det finns tendenser. De flesta är väldigt nöjda med sin tillvaro. Mest nöjda (81%) är de som inte lyckats i skolan till skillnad mot övriga omkring 70%. De flesta tror också att de kommer att ha det mycket bättre om tio år. På frågan om man vill flytta eller ej i sin framtid är endast 11% av personer med negativ skolframgång positiva till detta till skillnad mot 38% i de övriga grupperna. Hur kan man tolka dessa svar? Upplever man det som en befrielse att ha lämnat skolan när man inte har lyckats så bra respektive är man mer benägen att undvika de förändringar som kan uppstå om man exempelvis flyttar i denna grupp?

När det gäller vad som är viktigt i framtiden finner vi inga signifikanta skillnader mellan personer med olika utvecklingsgång i skolan utom i ett avseende och det gäller inställningen till tryggt jobb. Femtiotvå procent tycker det är viktigt bland dem som det gått bra för mot 85% för övriga. Kanske kan vi förstå detta som att ”yttre trygghet” i form av fast arbete på samma ställe inte ger det behov av utmaning och stimulans som personer med positiv utvecklingsgång eventuellt har mer av.

När det gäller skoltillfredsställelse så finner vi två signifikanta skillnader mellan elever med olika skolframgång. Endast 14-15% av eleverna med genomsnittlig eller negativ utveckling satsade på skolan till skillnad mot 56% av dem med positiv framgång. Likaså brydde sig endast 15% av de förstnämnda om hemarbetet jämfört med 31-36% av de senare. Resultaten förvånar knappast utan blir en följd av varandra. Vad som är hönan och vad som är ägget är inte helt enkelt att utröna.

Skolan uppfattades som intellektuellt stimulerande av 68% av respondenter med stor skolframgång till skillnad mot 50% av dem som ej lyckats. Här finns en svag signifikans.

Hur meningsfull upplevde man då skolan? Vi får en signifikant skillnad mellan olika grupper när det gäller påståendet 'Det jag är bra på räknades inte i skolan'. Ingen med positiv framgång i skolan håller med om detta till skillnad mot en tredjedel av övriga två grupper, den grupp som ligger mittemellan och den som lyckats betydligt sämre.

Vi får också en signifikant skillnad när det gäller inställningen till manuellt arbete och initiativ och ansvar. Personer med negativ skolutveckling vill ha mer tid för arbete med händerna än övriga. De tycker inte heller att de fick tillräckligt mycket eget ansvar.

När det gäller vad man minns av sina lärare och kamrater finns signifikanta skillnader. Fler personer med positiv utveckling upplevde lärarna som schyssta i motsats till personer med negativ utveckling. Likaså är det viktigare att ha roligt med kamraterna än att vara duktig i skolan i den grupp som lyckats sämre i skolan.

Självbilden uttryckt i faktorerna omtänksamhet, livlighet-rörlighet, ambition, behärskning och konstnärlighet visar signifikanta skillnader mellan grupperna visavi specifika karaktärsdrag. Personer med sämre utveckling ser sig som hundra procentigt omtänksamma och mycket osjälviska till skillnad mot den grupp som lyckats bättre. De har inte samma övertygan-

gande uppfattning om sig själva. Det väcker frågor men vi har inte underlag för tänkbara slutsatser.

När det gäller egenskaperna intelligent och sportig ser sig unga människor med god skolframgång som intelligenta men mindre sportiga och tvärtom för personer med sämre utvecklingsgång i skolan. När det gäller faktorn ambitiös finns det inga signifikanta skillnader mellan grupperna. Inte heller när det gäller faktorn behärskning. Däremot när det gäller konstnärlighet. Här ser sig 38% bland unga med stor skolframgång som musikaliska till skillnad mot endast 11% bland personer med mindre skolframgång.

När det gäller hälsotillståndet finns det inga skillnader mellan grupperna. Däremot när det gäller sinnesläget. Personer med genomsnittlig utveckling mår sämre än personer med svag respektive god utveckling vilket väcker funderingar. Vill man mer än man klarar av i den genomsnittliga gruppen eller? På frågan hur man klarat av sin situation det senaste halvåret ser vi likaså att personer med sämre skolutveckling haft det svårare än personer med god utveckling.

Den andra frågeställningen hade följande lydelse: Är sårbarhet speciellt vanlig i denna grupp?

Om vi håller oss till sårbarhetsskalan blir vi tvungna svara nej eftersom vi inte har några tydliga sårbarhetstecken. Relaterar vi däremot till den grupp som haft sämsta utvecklingsgången under skolåren kan vi notera att få i denna grupp fortsätter att studera och att gruppen skiljer sig i vad man värdesätter respektive prioriterar. De är kritiska mot skolan i många avseenden och har inte upplevt sig lika bekräftade som mer ”lyckade” grupper men de har likväl en tämligen god självbild och har i det avseendet inte skadats. De är inte lika optimistiska om sina yrkesframgångar men tror ändå att de kommer att ha det bättre i framtiden än just nu. De säger också att de haft det svårare att klara av sina problem sista halvåret.

Den tredje frågeställningen hade följande lydelse: Återhämtar sig denna grupp när de lämnat skolan och fått arbete?

Om vi ser negativ utvecklingsgång kopplat till skolan som en form av misslyckande med risk för sårbarhet ser vi som framgår av ovanstående resonemang att det har gått relativt bra. De flesta är förhållandevis nöjda med både sitt arbete och sitt liv över huvud taget och har lagt sig på en nivå som de klarar av för närvarande. De studerar inte vidare men uttrycker ingenstans att detta är en förlust. Det finns dock tecken på att de upplever svårigheter i dagsläget. På frågan hur man upplevt att man klarat av sina problem sista halvåret svarar 38% med mindre framgångsrik utvecklingsgång att man känt sig mer orolig än vanligt sista halvåret till skillnad mot endast 7% med lyckad utvecklingsgång.

Nästa frågeställning var följande: Kan denna grupps problem i skolan förklaras med psykiatriska problem?

Man kan söka och sortera orsakerna till problem eller sårbarhet i skolan i tre kategorier:

Individ-, process eller systemrelaterade faktorer.

Med individrelaterade faktorer menas sådana som direkt relateras till eleven själv och elevens psykologiska och sociala förhållanden. Det rör sig om faktorer som i hög grad står utanför skolans möjligheter att påverka. De processrelaterade faktorerna handlar om det som ligger inom skolan det vill säga skolans organisation, arbetssätt och förhållningssätt mot elever. De systemrelaterade faktorerna slutligen rör det nationella styrsystemet, en maktfaktor som den enskilda skolan inte på kort sikt kan göra så mycket åt.

Vår studie har fokus på de processinriktade faktorerna och det systemteoretiska tänkandet. Vi har inte utvecklat instrument eller mått för psykiatriska diagnoser. Vår litteraturgenomgång visar också att just miljön och barnets samspejlsmöjligheter med miljön på ett avgörande sätt påverkar

hur det går senare i livet. Det gäller då samspelet med föräldrarna, andra viktiga vuxna, tillgång till en god förskola och skola, goda fritidsmöjligheter och övriga viktiga stödinsatser.

Skolan spelar en stor roll i sorteringen av elever. Skolans inre organisation och handlingsmönster påverkar tidigt barns utvecklingsmöjligheter. Idén om att skapa en svensk skola byggd på pedagogisk differentiering har ej gått i uppfyllelse men är ändå värd att kämpa för. Det handlar mycket om att forma en skola som utgår ifrån elevens egen utveckling och egna intressen. Då skapas en lojalitet bland såväl elever som föräldrar till skolan. Då ökar också förutsättningarna för alla slags elever och föräldrar att göra sig synliga i skolan respektive att engagera sig i intresse-motsättningar och söka lösningar som är anpassade till olika gruppers bildningsbehov.

Vår femte frågeställning var: Hur lyckas denna grupp anpassa sig till samhällslivet?

Samlad forskning visar att sårbarhet och utsatthet generellt sett har en tendens att samlas hos vissa grupper: människor med dålig hälsa, svag ekonomi, dålig skolunderbyggnad, avsaknad av målinriktad ambition, lågstatusyrken och ensamstående. Många studier visar att tidiga misslyckanden har en tendens att ligga kvar upp genom åren om inte konstruktiva processinriktade insatser kommer till stånd.

Våra undersökningar i FABASKO-projektet visar att faktorer relaterade till skolsituationen kan ha betydelse för hur det går senare i livet. Vi har dock i denna studie som berör just FAST-projektet nästan obefintliga tecken på sårbarhet. De flesta mår bra men det går att se tendenser till att personer med sämre utvecklingsgång i många avseenden har en mindre "utmanande" relation till sig själva än personer med god utvecklingsgång. Man tar inte risker, prioriterar trygghet och är mer återhållsam i bedömningen av sin förmåga.

Personer som i vår studie haft en sämre utvecklingsgång i skolan är mer yrkesinriktade än studieinriktade. De som är nöjda med sin skolgång fortsätter i signifikant större utsträckning sina studier. Sett i ett samhällsperspektiv vet vi likaså att människor med högre utbildningar uppvisar mindre grad av ohälsa än människor med okvalificerade yrken.

Den sista frågeställningen var följande: Kan framgång senare i livet motverka den känsla av misslyckanden gruppen bär med sig från skoltiden?

Här skulle vi behöva en längre uppföljningstid för att kunna ge några säkra svar. Man kanske hellre borde ställa frågan: Hur skall man kunna hjälpa unga människor till framgång längre fram i livet?

Det är naturligtvis viktigt att man börjar tidigt i livet med att ge barnen en god uppväxtmiljö. Denna innefattar goda och varma relationer till föräldrar och andra viktiga vuxna, vilket vi också kunnat se i våra data inte minst i hela FAST-projektet. Att uppmuntra föräldrar att förstå betydelsen av den viktiga samtalskontakten med sina barn under uppväxttiden bör vara en uppgift för samhället att informera om och stödja på olika sätt. Att utveckla goda fritidsaktiviteter är också viktigt. Därför är det mycket nedslående när man i pressen läser om hur olika kommuner ofta väljer detta som första sparobjekt vid ekonomisk nedgång.

Skolan har vi pekat på i många sammanhang i denna rapport. Skolan måste bli en institution som alla elever kan känna har något att ge just dem. Alla måste få känna glädjen i att lära sig olika saker, glädjen i att behärska någonting som inte alla andra behärskar bättre. Skolan har svårigheter att leva upp till detta idag. Vi måste radikalt förändra skolan. Den upptas alltför mycket av vad eleverna skall lära sig i stället för att låta deras egna intressen styra vilka inlärningsprojekt man går in i. Om skolan blev ett bildningscentrum dit eleverna gick för att söka kunskap om de olika frågor som upptar dem och om de där fick hjälp att bli experter på

dessa frågor skulle många fler unga människor uppleva ett större självförtroende, en större självständighet och en större tilltro till sin egen förmåga och framtid (Andersson, 1999). Ytterst rör detta dialogen och samspelen mellan barn och vuxna, där vuxna har att vägleda barnen i ömsesidigt förtroende. Det är också på detta sätt barn bäst inspireras och känner sig trygga enligt vad de själva säger (Strander & Torstenson-Ed, 1999).

Att bygga upp självständighet och tro på sig själv är en fråga om samspel och bemötande från de vuxna. Ökad kunskap om betydelsen av skolans inre organisation och uppbyggnad med krav på inflytande och ansvar hos eleverna själva för studier, yrkesval och framtid torde vara en framkomlig väg om än inte utan svårigheter. Vi ser i denna studie att personer med sämre utvecklingsgång vågar och satsar i mindre utsträckning. De tror och hoppas också mindre på sina egna möjligheter och sätter ribban lägre, en situation som man tidigt borde kunna motarbeta med konstruktiva motåtgärder. Det handlar mycket om förhållningssätt och värdegrund bland vuxna.

Men även om vi har en del variationer i vår undersökningsgrupp och en del klarar sig bättre än andra kan man ändå konstatera att det har gått bra för de allra flesta i vår undersökningsgrupp, liksom för den undersökningsgrupp vi studerade i vår förra rapport (Andersson & Strander, 2001). Detta är intressant och glädjande. Man kan spekulera över i vilken utsträckning svaren speglar den epok dessa unga människor växte upp i. Båda grupperna – såväl den grupp vi studerat i denna rapport som den vi studerade i vår förra – är födda i mitten av 1970-talet. Under denna period byggdes det svenska familjestödsystemet ut mycket kraftigt. Mödrarna kom ut på arbetsmarknaden i en takt vi inte skådat tidigare, varvid behovet av samhällelig barnomsorg kraftigt ökade och såväl förskolor, familjedaghem och fritidshem växte ut. Nya lagar tillät fadern att stanna hemma och ta hand om sitt nyfödda barn, liksom föräldrar fick stanna hemma

om barnet blev sjukt. Den generella föräldraledigheten byggdes också ut, liksom mödra- och barnhälsovården. Generellt sett kan man säga att det svenska familjestödssystemet under den period våra undersökningspersoner växte upp nådde en nivå som aldrig tidigare skådats. Internationellt sett låg vi bland de främsta i världen. En amerikansk forskare och expert på internationella socialpolitiska frågor sa 1989 följande om den svenska barnomsorgen:

We can note that the child care services in Sweden offer the highest quality of out-of-home care available anywhere. Quality is stressed far more extensively than in most other countries. Standards of group size, staff/child ratios, and care giver qualifications are based on extensive research and are rigorously set and enforced. (Kamerman, 1989)

Undersökningsresultaten speglar epoken före de stora nedskärningarna i offentlig service. Man kan inte undgå att spekulera i vilken roll det svenska familjestödssystemet med sin höga kvalitet spelar som förklaring till det positiva utfallet i våra undersökningsgrupper. Naturligtvis fanns det även vid denna tid kritik mot delar av systemet. Den starka utbyggnadstakten av förskolorna ledde till en stor personalomsättning och lågutbildad personal förekom ofta. Placeringen av barn i barnomsorg i tidig ålder var också någonting som starkt ifrågasattes. Vi kan med anledning av den sista kritikpunkten konstatera att ingenting i vårt material ger något som helst stöd åt dessa farhågor. De som började tidigt i barnomsorg har fram till 25 års ålder klarat sig minst lika bra som övriga individer.

Våra respondenter ger uttryck för en mycket god självbild. De beskriver sig själva som mycket kompetenta och har en tro på framtiden och livet. Detta kan förklara den ringa förekomsten av tecken på social sårbarhet. Deras självkänsla kan möjligen sättas i samband med den förändrade syn på barn och ungdom som vi upplevt under slutet av 1900-talet,

där barnet rättigheter till ett gott bemötande lyfts fram. Bland annat fick vi 1979 förbud mot aga.

Som vi ser det framstår det som att flertalet ungdomar födda på mitten av 70-talet och bosatta i storstadsområden eller kommuner i dess närhet har klarat sig mycket bra fram till 25 års ålder. Om detta gäller även för de som föds idag kan vi naturligtvis inte uttala oss om. Men det kan ingen annan heller – förrän om ytterligare 25 år, under förutsättning att liknande studier påbörjas nu.

Hur kan man nu förklara våra resultat? Låt oss först se om vi kan finna några olika felkällor. En första sådan skulle kunna vara att våra indikatorer på social sårbarhet inte är utslagsgivande. De handlar om att man har dålig skolutbildning, inget regelbundet arbete, att man saknar tro på sig själv och att man inte känner att man kan göra något åt sin situation, att hälsotillståndet är dåligt, att man är nedstämd och att man inte kunnat klara av sina problem under det senaste halvåret. Detta är förhållanden som sammantaget lätt leder till social utslagning. Vi finner därför indikatorerna ganska rimliga och det är mindre sannolikt att vår sociala sårbarhetsskala inte skulle vara valid.

Ytterligare en förklaring som vi vill pröva är den att social sårbarhet slår ut först senare i livet. Å andra sidan är det just i de yngre åren som tecken på sårbarhet brukar visa sig, så vi tror inte heller på denna förklaring.

Det är ett känt förhållande att de mest utsatta individerna lättare faller ifrån vid undersökningar av den här karaktären, d.v.s. postenkätundersökningar. Det gäller troligen även i vårt fall. Vi kan förmodligen räkna med att de mest socialt sårbara individerna är överrepresenterade i våra bortfall – dock förmodligen i mindre utsträckning än vad som brukar vara vanligt, eftersom vi har så höga svarsfrekvenser. Undersökningsgruppen i föreliggande rapport hade en svarsfrekvens som var så hög som 93%, en

siffra som författarna till denna rapport aldrig någonsin tidigare sett redovisad. Motsvarande siffra i vår förra rapport var också den förvånande hög – drygt 82%. Även om vi alltså inte kan värja oss mot anklagelsen att vi missat en del socialt sårbara personer i våra undersökningsgrupper så räcker inte detta som förklaring till det goda utfallet, särskilt inte för undersökningsgruppen i denna rapport. Möjligen skulle avsaknaden av många social utslagna i vår föregående rapport delvis kunna förklaras av den större andelen bortfall i den studien, men där finns också en annan tänkbar förklaring. Undersökningsgruppen bestod av ett gymnasiematerial. Det betyder att materialet i sig är ett urval i förhållande till åldersgruppen i stort. Vi har således inga ungdomar med mycket kort skolutbildning i detta material. Andelen unga människor med enbart förgymnasial utbildning var i de län varifrån våra respondenter rekryterades mellan sex och åtta procent vid tidpunkten för vår datainsamling. Det betyder att vi i vår undersökningsgrupp saknar motsvarande andel av hela åldersgruppen. Murray (1994) visar att de ungdomar som har en mycket kort skolutbildning i högre grad än andra är i riskzonen för arbetslöshet och att klara sig i samhället.

Gruppen i föreliggande rapport är en grupp som representerar rätt väl storstadsbefolkningen. De är födda i Göteborg och Stockholm. Det enda bortfall vi drabbats av vid det första urvalstillfället, som gjordes i mitten av 1970-talet, är de familjer som från början inte ville eller orkade ställa upp i projektet. Man kan förmoda att det delvis var de allra mest sårbara, men vi hade också ett antal välbeställda och medvetna familjer som av andra grunder inte ville ställa upp. När man väl kom in i projektet stannade man i regel kvar i det. Nitton familjer föll ifrån, många på grund av flytt utomlands eller barnens dödsfall. Svarsprocenten på enkäten vid 25 års ålder var så hög som 93%, vilket vi tolkar som att man kände sig delaktig i projektet.

Vi har tidigare varit inne på tanken att det kanske är något alldeles extra att tillhöra ett forskningsprojekt, där intresserade människor regelbundet tar kontakt med familjen och diskuterar deras situation och förhållanden. I vårt fall besöktes varje familj varje år mellan barnets tredje till dess åttonde levnadsår. Föräldrarna intervjuades noggrant om en mängd förhållanden som rörde deras förhållanden till sitt barn och sin partner, sin anställning och sina sociala kontakter. De fick utförligt berätta om sitt barn och hur det gick för barnet. Även barnet mötte den besökande intervjuaren och kom att lära känna honom eller henne. Längre upp i åldrarna blev det fråga om telefonintervjuer med föräldrarna medan barnen fick besvara frågeformulär. Man vågar nog påstå att de var medvetna om att de ingick i ett forskningsprojekt och i den meningen var speciellt utvalda. De blev sedda. Kanske har detta inneburit ett speciellt stöd för såväl föräldrarna som deras barn – ett stöd som gjort att barnen fått styrka att klara sig längre fram i livet.

Skulle det kunna vara så att om alla barnfamiljer fick bli sedda av en intresserad och stödjande vuxen som regelbundet träffade de vuxna och barnen i familjen och med dem talade om familjens situation, barns utveckling, problem och tillgångar etc., så skulle detta för föräldrarna kunna vara en stärkande kraft, som också skulle ge barnen en större styrka att längre fram i livet klara sig på ett bra sätt? Vi kan naturligtvis inte ge ett bestämt svar på denna fråga, men det skulle vara väl värt att pröva ett sådant stöd till barnfamiljer i ett större sammanhang. Detta skulle kunna bli ett slags ersättning för den föräldrautbildning som föreslagits i ett antal utredningar (SOU: 1972:26, 27, 1978:5, 1980:27, 1981:25), men som aldrig blivit förverkligade i större skala i praktiken. Vi har ju under årens lopp märkt hur intresserade föräldrarna till våra undersökningspersoner varit av att delta och ställa upp i intervjuerna.

Att kunna upprätthålla människors intresse för att delta i ett forskningsprojekt under så lång tid som vi lyckats med säger sannolikt något om projektets uppläggning och inneboende kraft. Det säger också något om människors behov av och intresse för att få ingå i ett sammanhang, bidra med kunskaper från sin egen livssituation, som eventuellt kan vara till glädje för andra. I projektet har man fått möjlighet att beskriva och påverka, direkt eller indirekt, omvärlden via de reaktioner som kan bli följden av vad en undersökning eventuellt kan visa eller leda till. De av våra respondenter som intervjuades av Strander (1997), när de var 17 år, har uttryckt sitt gillande av att bli personligt tillfrågade i stället för att bli utsatta för ovanifrån kommande beslut.

Att få ingå i ett sammanhang, genom att regelbundet få besök av en intresserad person som är beredd att tala om det mesta och som utan pekpinnar lyssnar på föräldrarnas och barnens erfarenheter, kan tänkas ge utlopp för personligt djupare behov, såsom att få hjälp med att själv se sammanhang i sin tillvaro och att ge något till andra.

Som ett ytterligare stöd för denna tanke vill vi redovisa ett resultat från våra preliminära analyser av de datamaterial som ännu inte redovisats i Fabasko-projektet. En av de grupperna gick vid första insamlingstillfället i årskurs 9 i grundskolan och utgör därmed en oselegerad grupp av individer till skillnad från den grupp som redovisats i vår föregående rapport. Denna grupp har nu uppnått 23 års ålder. Jämför vi andelen med någorlunda hög poäng på sårbarhetsskalan i de tre materialen får vi följande procentandelar med minst 3 tecken på sårbarhet: gymnasisterna 25 år gamla: 10,3%, FAST-projektets ungdomar (innevarande rapport): 11,9%, högstadieelever 23 år gamla: 16,6%. Det innebär att när vi jämför sårbarhetsprocenten i den här aktuella undersökningsgruppen med en oselegerad grupp ungdomar – visserligen 2 år yngre – får vi ett gynnsammare utfall för den förstnämnda gruppen, vilket stödjer vår tolkning ovan.

Ursprungligen planerades att 23 års gruppen också skulle följas upp i en förnyad datainsamling till 25 års ålder. Vi skulle då kunna göra en mera rätt visande jämförelse med hänsyn till åldern. Tyvärr uteblev forskningsanslaget, så denna uppföljning är inte möjlig att göra.

Referenser

- Andersson, B-E.(1977.). Familjestöd och utveckling. Forskningspromemoria. FAST-projektet 1. *Rapport från institutionen för pedagogik vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm*, nr 5, 1977.
- Andersson, B-E.(1982). Utvecklingsekologi. En teoretisk referensram till studiet av mänsklig utveckling. FAST-projektet 15. *Rapport från institutionen för pedagogik vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm*, nr 1.
- Andersson, B-E. (1986). *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, B-E: (1986). Förskolan och familjen. I H Daun & S Winberg (red.) *Kunskap om förskola och förskolläraryrket - en forskningsöversikt och sju artiklar..* Förskolläraryrket, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. S 112-137, 1986.
- Andersson, B-E: *Home care or external care. A study of the effects of public child care Psychology*, Rome 10-13 Sept, 1986.on children's development when 8 years old. Reports on Education and Psychology, No 2, 1986. Stockholm Institute of Education, Department of Educational Research.
- Andersson, B-E: De långsiktiga effekterna av barnomsorg på barns utveckling. *Nordisk Pedagogik*, 1987, 3, 130-139.
- Andersson, B-E: *The importance of public day-care for preschool children's later development*. Paper presenterat vid NFPP's konferens i Köpenhamn, 19-21 april 1987.

Andersson, B-E: *The importance of public day-care for preschool children's later development*. Paper presented at SRC'D's conference in Baltimore, 23-26 April, 1987.

Andersson, B-E: Hemma eller på dagis? I Barnfamiljerna och arbetslivet. Stockholm: Socialdepartementet, 63-73, 1988.

Andersson, B-E: Public day care and children's development - a controversial issue in research and family policy. In: Ekberg, K. & Mjaavatn, P-E. (eds): *Growing into a Modern World*, Vol II, The Norwegian Center for Child Research, Trondheim, 1988.

Andersson, B-E. (1989). Effects of public daycare - a longitudinal study. *Child Development*, 60, 857-866.

Andersson, B-E: *Effects of day care on cognitive and socio-emotional competence in 13-years old Swedish schoolchildren*. Paper presented at the 1990 AERA Annual Meeting in Boston, April 16-20 1990.

Andersson, B-E: *Cognitive and socio-emotional competence in Swedish schoolchildren related to early child care and mother's employment*. Paper presented at the 7th International Conference on Infant Studies, April 19-22, 1990, Montreal, Canada.

Andersson, B-E: *Intellectual and socio-emotional competence in Swedish schoolchildren related to early child care*. Paper presented at the 4th European conference on developmental psychology, 27-31 Aug, 1990, Stirling, Scotland.

Andersson, B-E. (1990). *Hur bra är egentligen dagis?* Stockholm: Liber.

Andersson, B-E: *Longterm effects of early day care experience*. Paper presented at the International symposium on child care in the early years, research and future perspectives. Sept. 12-14, 1990, Lausanne, Schweiz.

- Andersson, B-E. (1992). Effects of day-care on cognitive and socioemotional competence of thirteen-year-old Swedish children. *Child Development*, 63:20-36.
- Andersson, B-E: *Long-term effects of early day care in relation to family type and children's gender*. Paper presented at the Vth European Conference in Developmental Psychology in Seville, Spain, Sept 6-9 1992.
- Andersson, B-E: Long-term effects of early day care in relation to family type and children's gender. In A.I.H. Borge, E. Hartmann & S. Strøm (eds.): *Day care centers: quality and provision*. Oslo: National Institute of Public Health, 1994, 102-113.
- Andersson, B-E: Public policies and early childhood education. *European Early Childhood Education Research Journal*, 1994, 2, 19-32.
- Andersson, B-E (1995a). A contradictory school - A Swedish example. In B. Jonsson (ed): *Studies on youth and schooling in Sweden*. Stockholm: HLS Förlag, 1995, 19-39.
- Andersson, B_E. (1995b). "Does School Stimulate Young People's Development?" In Jonsson, B. (ed.) 1995. *Studies on Youth and Schooling in Sweden*. Stockholm: HLS Förlag.
- Andersson, B-E.(1999). *Spräng skolan*. Jönköping: Brain Books.
- Andersson, B-E. (red.). (2001). *Ungdomarna, skolan och livet*. Stockholm: HLS Förlag.
- Andersson, B-E & Gunnarsson, L. (1990). *Svenska småbarnsfamiljer*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, B-E & Kihlblom, U. (1989): *Effects of childcare and mother's employment on children's socioemotional and intellectual competence*

in Swedish schoolchildren. Paper presented at the Tenth Biennial Meetings of ISSBD, 9-13 July 1989 in Jyväskylä, Finland.

Andersson, B-E & Strander, K. (2001). Skolan, familjen och framtiden. FABASKO-projektet. Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 9. *Rapport från Institutionen för individ, omvärld och lärande Lärarhögskolan i Stockholm* nr 1.

Bronfenbrenner, U.(1979). *The Ecology of Human Development. Experiments by nature and design*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Cochran, M; Gunnarsson, L; Gräbe, S & Lewis, J. (1984). *The Social Support Networks of Mothers with Young Children: A Cross-National Comparison*. Research Bulletin No 25. June 1984.Department of Educational Research, University of Gothenburg, Sweden.

Cochran, M; Gunnarsson, L; Gräbe, S & Lewis, J: *The Social Support Networks of Mothers with Young Children: A Cross-National Comparison*. Research Bulletin No 25. June 1984.Department of Educational Research, University of Gothenburg, Sweden.

Gunnarsson, L. (1982): *Småbarnsmödrars informella sociala nätverk. Resultat från en intervjuundersökning*. Rapport nr 117/1982 från Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs universitet.

Gunnarsson, L. (1984a). *Fäders och mödrars informella sociala nätverk. Resultat från en intervjuundersökning*. Rapport nr 134/1984 från Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs universitet.

Gunnarsson, L. (1984b). Småbarnsföräldrars informella sociala nätverk. I B-E Andersson (red): *Familjebilder*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, s 151-176.

- Gunnarsson, L: Sociala nätverk, familjestöd och utveckling. I I. Boe (red): *Barn i miljö*. Oslo: Cappelen forlag, 1985, 110-133.
- Jonsson, B. (1999). Unga vuxna, deras livsprojekt och tankar om framtida yrke. I Hagström, T. (red.). *Ungdomar i övergångsåldern*. Lund: Studentlitteratur.
- Kamerman, S.B. (1989). Child care, women, work and the family: An international overview of child care services and related policies. In Lande, J.S., Scarr; S. & Gunzenhauser, N. (Eds). *Caring for children: Challenge to America*. Hillsdale, H.J: Erlbaum.
- Key, E. (1996). *Barnets århundrade I-II*. Stockholm: Bonnier. I nytryck med introduktion och kommentarer av Ola Stafseng. Stockholm: Informationsförlaget.
- Key, E.(1927). *Barnets århundrade*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Kihlblom, U.: *The influence of maternal employment on child development: A longitudinal study*. Paper presented at the IVth European Conference on Developmental Psychology, 27-31 Aug. 1990, Stirling, Scotland.
- Kihlblom, U. (1991): *Barn utveckling och mödrars arbete. En longitudinell studie av barns utveckling i relation till deras mödrars arbetsförhållanden*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Kihlblom, U.(1991). Barns utveckling och mödrars arbete. *Locus*, 3, 2-9.
- Kihlblom, U. (1991). *Mödrars arbetsförhållanden och barns utveckling i dagens samhälle*. Aktuell Forskning (red Gunnarsson) Centrum för kunskap om barn nr 1 Göteborgs Universitet.
- Kihlblom, U. (1995). *Kvinnor, arbete och barn*. Lund: Studentlitteratur.

- LASSBO, G (1985). *Ensamstående föräldrar och deras barn - en forskningsgenomgång. I Små barn och ensamma föräldrar*. Dokumentation från seminarium på Sättra Bruk 10-12 april 1985 anordnat av Svenska OMEP-kommitten och Allmänna Barnhuset.
- LASSBO, G (1987). Opvaext i eneforaelderfamilier. I P. Schultz Jørgensen (red) *Börn i nye familiemönstre*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag, 98-124.
- Lassbo, G. (1988). An old topic in a modern society: single parenthood - effects and mediators. In: Ekberg, K. & Mjaavatt, P-E. (eds): *Growing into a Modern World*, Vol II, The Norwegian Center for Child Research, Trondheim.
- Lassbo, G. (1988). *Mamma-(pappa)-barn. En utvecklingsekologisk studie av socialisation i olika familjetyper*. Göteborg studies in educational sciences 68. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1988. Dr.avh.
- Lassbo, G.(1990). En eller två föräldrar. B-E Andersson & L. Gunnarsson (red.), *Svenska småbarnsfamiljer* (pp.47-67). Lund. Studentlitteratur.
- Murray, Å. (1994). *Dropout-problematik i ett europeiskt perspektiv – en litteraturgenomgång*. Stockholm: Gotab.
- Rajajärvi Ruhanen, O. & Siikasmaa, M. (1995). "Det har jag ett starkt minne av". *Åtta ungdomars upplevelser, minnesbilder och erfarenheter av sin daghemstid i slutet av 1970-talet och i början av 80-talet*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
- Sandqvist, K. (1987). *Fathers and family work in two cultures: Antecedents and concomitants of fathers' participation in child care and household work*. Studies in Education and Psychology, Stockholm In-

stitute of Education, Department of Educational Research. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Sandqvist, K (1987). Swedish family policy and the attempt to change paternal roles. I C Lewis & M. O'Brien (red): *Reassessing fatherhood: New observations on fathers and the modern family*. London: Sage, s 144-160.

Sandqvist, K (1987). Washing dishes but not clothes: Some reflexions on the nature of men's involvement in family work. I *Nordic Intimate Couples - Love, children and work*. Report from an international symposium at Hässelby Castle, Stockholm, Sweden, May 31-June 3, 1987. s 259-283.

Sandqvist, K (1989). Swedish parental leave. I.A. Campbell (red): *The opposite sex. The complete guide to the difference between the sexes*. London: Doubleday, s. 167-171.

Sandqvist, K (1990). *Fathers' role in children's school achievement. Insights from two studies*. Paper presented at the IVth European Conference on Developmental Psychology, 37-31 Aug. 1990, Stirling, Scotland.

Sandqvist, K. (1992). Sweden's sex-role scheme and commitment to gender equality. In Lewis, S. Izraeli, D.N. & Hootsmans, H. (red): *Dual-earner Couples: International perspectives*. Sage, 1992. pp 80-98.

Sandqvist, K. (1993) "Bortapappans" betydelse för barns utveckling *Locus*, nr 3, s 21-29.

Sandqvist, K. (1993). *Pappor och riktiga karlar. Om mans- och fadersrollen i ideologi och verklighet*. Stockholm: Carlssons.

Sandqvist, K (1993). Vad betyder kontakten med en "bortapappa" för barns utveckling i "Om modernt familjeliv och familjeseparationer. En

- antologi från ett forskarseminarium Socialvetenskapliga forskningsrådet, s 229-242.
- Sandqvist, K. (1996) Dimensions of parenting and child development. I.U. Björnberg & A.-K. Kollind (red) *Men's Family Relations*, s 153-174. Stockholm: Almqvist & Wiksell, International..
- Strander, K. (1993). Ungdomars minnen och erfarenheter av sinuppväxt på daghem. *Locus*, 4, s 24-33
- Strander, K. (1997). *Jag är glad att jag gick på dagis - fyrtio ungdomar ser tillbaka på sin uppväxt*. HLS Förlag.
- Strander, K. & Torstenson-Ed, T. (1999). *Barnen och läroplanen – om barns och vuxnas syn på lärande*. Stockholm: Gothia.
- SOU 1972:26. *Förskolan. Del 1*. Betänkande avgivet av 1968 års ålder barnstugeutredning. Stockholm.
- SOU 1972:26. *Förskolan. Del 2*. Betänkande avgivet av 1968 års ålder barnstugeutredning. Stockholm.
- SOU 1978:5. *Föräldrautbildning, 1*. Kring barnets födelse. Betänkande avgivet av Familjesakkunniga. Stockholm.
- SOU 1980:27. *Barn och vuxna*. Barnomsorgsgruppens slutbetänkande om föräldrautbildning. Stockholm.
- SOU 1981:25. *Bra daghem för små barn*. Betänkande från familjestödsutredningen. Stockholm
- Thomas, W.I. & Thomas, D.S. (1928). *The child in America*. New York: Alfred A. Knopf.
- Torstenson-Ed, T. (1997). *Barns livsvägar genom daghem och skola. Linköping: Studies in Education and Psychology, No. 55, Linköping University*.

Bilaga 1. Brev till ungdomarna i FAST-projektet

Hej!

2000-04-07

Sedan Du var några år gammal har du tillsammans med dina föräldrar deltagit i en vetenskaplig undersökning. Under dina förskoleår besökte forskare från Göteborgs universitet eller Lärarhögskolan i Stockholm Dig och Dina föräldrar i Ditt hem. Vi intervjuade Dina föräldrar och när Du blev lite äldre också Dig själv och så småningom några av Dina lärare. Sista gången vi hade kontakt med dig var när du skulle fylla 16 år och lämna grundskolan. Några i stockholmsgruppen intervjuades också när de var 17 år.

Genom alla dessa kontakter med Dig och Dina föräldrar har vi lärt oss mycket nytt om hur barn i Sverige har det och många av våra forskningsresultat har väckt stort internationellt intresse och uppmärksammats mycket i massmedia. Det är tack vare Dig och Dina jämnåriga, som deltagit i våra undersökningar, som detta varit möjligt. Vi tackar dig hjärtligt för allt besvär vi har förorsakat Dig. Om Du vill ha tips om var du kan läsa om detta så kontakta oss!

Du börjar nu närma dig mitten av 20-åren. Du är inte längre barn eller ungdom utan en vuxen människa. Det är då, rent vetenskapligt, oerhört intressant att få veta hur du har det just nu. Vad sysslar du med, hur länge gick du i skolan, har du skaffat familj, hur ser du på din framtid och vad tycker du om samhället? Genom att ställa sådana frågor till Dig kan vi få en bättre kunskap om hur förhållanden i barndomen påverkar människors framtid.

Vi vill därför be Dig att besvara det frågeformulär som vi sänder med. Detta är ingen marknadsundersökning, vi ställer inga fåniga frågor om bilmärken, eller hårschampo eller vilken bank du använder. Vi är helt enkelt intresserade av dig som person. Just Du är viktig för den här undersökningen eftersom du deltagit tidigare. Ingen kan ersätta Dig, eftersom det är just Dig vi mött tidigare.

Vi ber Dig därför att besvara den enkät som medföljer och så snabbt som möjligt sända tillbaka den i det medföljande svarskuvertet, som du inte behöver sätta frimärke på. Självklart kan vi inte tvinga Dig, Du måste inte besvara enkäten, men vi hoppas att Du skall finna den så intressant att Du vill ta Dig tid att besvara den. Alla svar kommer att behandlas med strängaste sekretess. Du kommer att vara helt anonym.. Du behöver inte skriva ditt namn, det räcker med det kodnummer som finns på första sidan av frågeformuläret. Dina svar görs om till siffror som läggs in på data. Vi kan då jämföra dina svar nu med de data vi tidigare har om dig. Ingen kommer dock att kunna se vem som svarat eftersom varje enkät får ett kodnummer, som bara vi känner till. Dina och andras svar kommer bara att redovisas i tabeller, som visar t ex hur många pro-

cent som svarat på det ena eller andra sättet. Du kan därför känna Dig helt trygg. Sekretesslagen skyddar Dina svar så att inga andra än forskarna får se dem.

Vi tackar Dig för din medverkan och ser fram emot Din ifyllda enkät. Vill du kontakta oss kan du göra det på nedanstående telefonnummer. Som tack för ditt besvär skickar vi dig en biobiljett så snart vi fått in ditt svar. Vi kommer också att lotta ut fem ytterligare biobiljetter till en av dem som besvarat vår enkät. Denna utlottning sker i slutet av våren. För att du skall kunna få din biobiljett kan inte kodnumret strykas över.

Med vänlig hälsning

Bengt-Erik Andersson

Kerstin Strander

Bilaga 2. Frågeformulär

HUR ÄR DIN AKTUELLA SITUATION?

1. Är Du ... Markera med ett kryss.

- singel (ensamstående)*
 Sambo, ej gift
 Gift
 Särbo
 Annat.....

2. Hur bor Du nu? Markera det alternativ som stämmer bäst för Dig.

- Hos föräldrar*
 I eget boende nämligen:
 I villa
 I hyreslägenhet, förstahandskontrakt
 I hyreslägenhet, andrahandskontrakt
 I bostadsrättslägenhet
 I hyrt rum. (ej hos föräldrar)
 Bor provisoriskt
 På annat sätt, nämligen .....

3. Har Du barn? 1. Nej 2. Ja. Antal?.....

Frågor kring barn och barnomsorg för Dig som har egna barn. Besvara frågorna 4-6. Du som inte har egna barn gå vidare till fråga 7.

4. Hur har Du ordnat barnomsorgen?

Barn 1

Barn 2

- a) _____ b) 1 2 3 4 5 c) 1 2 3 4 5
 1. Förskola f o m 0-1 1-2 2-3 3-4 4-5 år 0-1 1-2 2-3 3-4 4-5 år
 2. Dagbarn-
 vårdare f o m 0-1 1-2 2-3 3-4 4-5 år 0-1 1-2 2-3 3-4 4-5 år
 3. Är hemma med mitt/mina barn
 4. Släkt
 5. På annat sätt.
 Vad?.....

1. Hur nöjd är Du med Din barnomsorg för respektive barn ?

Mycket missnöjd	Missnöjd	Varken eller	Nöjd	Mycket nöjd
1	2	3	4	5

a) Första barnet

b) Andra barnet

6. Är Du med och påverkar i planeringen av innehållet i Ditt/Dina barns barnomsorg/förskola?

1. Ja 2. Nej

Besvaras av alla:

7. En del barn gick på dagis när de var små. Andra gick hos dagmamma eller var hemma. Hur var det för Dig? Markera med ett kryss. Jag var:

1. enbart hemma
2. på daghem
3. hos dagmamma (dagbarnvårdare)
4. hos dagmamma och på daghem (både och)
5. deltidsförskola
6. annat.....

8. Hur var det när Du gick på lågstadiet? Markera med ett kryss. Jag:

1. gick på fritids
2. gick hos dagmamma
3. var hemma
4. annat.....

9. Vi ställer nu några frågor kring **Din utbildning**. Läs igenom och kryssa för ett alternativ. Jag:

1. slutade efter grundskolan
2. påbörjade gymnasiet men avbröt mina studier
3. slutade skolan efter genomgången avslutat gymnasium
4. studerar på kommunala vuxengymnasiet
5. har avbrutit mina studier på kommunala vuxengymnasiet
6. studerar på universitetet/högskolan
7. är klar och har avslutat mina studier på universitetet/högskolan
8. Annat.....

10. Vad är Din **huvudsakliga** sysselsättning för närvarande (våren 2000). Kryssa för ett alternativ. Jag:

1. arbetar
  2. studerar
  3. både studerar och arbetar
  4. prövar mig fram, arbetar oregelbundet
  5. har arbete, men är föräldraledig
  6. har arbete, men är långvarigt sjukskriven
  7. är arbetslös / arbetssökande
  8. arbetar hemma i hushållet / jag vårdar eget /egna barn
  9. gör min värnplikt
  10. har tagit sabbatstermin från studier och/eller arbete
  11. Annat.
- Vad?.....

Att besvara om Du studerar eller både studerar och arbetar.

11. Vilken utbildning genomgår Du? Markera med ett kryss och ange linje, ämne och kurs.

1. Universitet- högskoleutbildning. Linje, ämne, kurs? .....
2. Vuxengymnasium, komplettering
Ämne.Kurs?.....
3. Folkhögskola.
Ämne.Kurs?.....
4. AMU-utbildning
Ämne.Kurs?.....
5. Annat.
Vad?.....

12. Varför går Du denna utbildning? Läs först igenom alternativen nedan. Kryssa därefter för det alternativ, som Du tycker stämmer allra bäst.

1. Utbildningen behövs för det yrke jag tänkt arbeta med
2. Jag kom inte in på den utbildning jag hade önskat i första hand
3. Jag har inte fått något arbete och studerar därför
4. Komplettering av tidigare studier
5. Av intresse för utbildningen
6. Annat skäl

Att besvara om Du arbetar eller både arbetar och studerar, är föräldradedig eller sjukskriven

13. Inom vilket yrke arbetar Du för närvarande?

Beskriv yrke och arbetsuppgifter så noga som möjligt.

Yrke:.....

Vanligaste arbetsuppgifter:

.....

.....

14. Vilket yrke skulle Du helst vilja jobba med?

.....

15. Tror/vet Du att du kommer att lyckas få den typ av jobb Du vill ha?

1. Ja 2. Nej 3. Vet ej

16. Hur ser Du på Ditt nuvarande jobb? Kryssa för det alternativ som passar bäst för Dig. Jag:

1. ser det som ett framtidsjobb. Vill helst stanna kvar här.
2. stannar kvar. Jag kommer ändå inte hitta något bättre.
3. ser det som en tillfällig anställning. Jag skall läsa vidare.
4. ser det som en tillfällig anställning. Jag söker annan typ av jobb.
5. ser det som en tillfällig anställning, men jag vet inte vad jag skall göra sedan.
6. tycker jobbet är ett "skitjobb". Jag tar något annat så fort jag hittar något bättre.
7. Annat:
Jag.....

17. Hur Trivs Du med Ditt nuvarande arbete?

1. Mycket bra
2. Ganska bra
3. Varken bra eller dåligt
4. Ganska dåligt
5. Dåligt

Vad tror Du är klokast för Din del när det gäller Din arbetslivskarriär?

- a) att försöka vara kvar på samma arbetsplats/företag och arbeta sig uppåt Ja Nej
19. att ta eget ansvar och själv försöka påverka Ja Nej
20. att försöka få erfarenhet från så många arbetsplatser som möjligt Ja Nej
21. Det spelar ingen roll. Det blir som det blir ändå. Ja Nej
22. att ligga lågt och anpassa sig till situationen Ja Nej
23. att ställa krav och inte gå kvar på en arbetsplats man inte trivs på Ja Nej

24. Vad är eller kommer att vara viktigt och mindre viktigt för Dig i Ditt arbete?

Titta på den här skalan mellan 1-5 och sätt kryss i rutan för den sifra som stämmer bäst med Din egen uppfattning. Mycket viktigt = 5. Inte alls viktigt = 1.

Hur viktigt är följande

	Inte alls viktigt 1	Inte så viktigt 2	Ganska viktigt 3	Viktigt 4	Mycket viktigt 5
1. Hög lön	☐	☐	☐	☐	☐
2. Flexibel arbetstid	☐	☐	☐	☐	☐
3. Självständigt arbete	☐	☐	☐	☐	☐
4. Kunna avancera	☐	☐	☐	☐	☐
5. Mycket fritid	☐	☐	☐	☐	☐
6. Intressant arbete	☐	☐	☐	☐	☐
7. Fast anställning	☐	☐	☐	☐	☐
8. Bra arbetskamrater	☐	☐	☐	☐	☐
9. Påverka samhället	☐	☐	☐	☐	☐
10. Att ha ett meningsfullt arbete	☐	☐	☐	☐	☐
11. Att jobba med mina händer	☐	☐	☐	☐	☐
12. Att jobba på egen hand, gärna ensam	☐	☐	☐	☐	☐

Att besvara om Du är arbetslös arbetssökande.

25. Hur brukar Du använda Din tid.....
 .....
 .....

Nedan följer några frågor om Din livssituation just nu. Först kommer en allmän fråga. Därefter en mer detaljerad.

26. Vad är viktigast för Dig i livet just nu?
 .....
 .....
 .....

27. Några frågor om Din livssituation: Du ser en skala från 1-5. 5 uttrycker att Du är väldigt nöjd, 1 att Du inte alls är nöjd. Kryssa för det alternativ som passar Dig bäst i skalan.

	Mycket missnöjd 1	Missnöjd 2	Varken nöjd el missnöjd 3	Nöjd 4	Mycket nöjd 5
1. Hur tillfredsställd är Du med <u>Ditt liv som helhet</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
1. Hur nöjd är Du med <u>ekonomin i Ditt hushåll</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
2. Hur nöjd är Du med <u>Din egen ekonomi</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
3. Hur nöjd är Du med <u>Din lön</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
4. Hur nöjd är Du med <u>Ditt arbete</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
5. Hur nöjd är Du med <u>Ditt familjeliv</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
6. Hur nöjd är Du med <u>Ditt fritidsliv</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐
7. Hur nöjd är Du med <u>Ditt liv om 10 år</u> ?	☐	☐	☐	☐	☐

28. Tror Du att Du kommer att flytta från hemorten för att studera eller arbeta på annan ort?

1. Ja   2. Kanske   3. Nej   4. Vet inte

29. Om Du svarat ja eller kanske på tidigare fråga, vad är skälet till att du kan tänka dig att flytta?

1. Ont om arbetstillfällen på hemorten
 2. Inga möjligheter att studera vidare på hemorten
 3. Vill byta miljö
 4. Andra skäl.....

30. HUR ÄR JUST DU?

Varje människa är unik med sin personliga kombination av egenskaper. Nedan har Du en lång lista med egenskaper. Alla egenskaperna i listan kan uppfattas positivt, men alla stämmer kanske inte med just Din personlighet. Ingen kan ha alla goda egenskaper – men alla har många goda egenskaper. Beskriv hur Du själv tycker att just Du är genom att markera med X hur egenskaperna i listan stämmer för just Dig. Hoppa inte över någon rad.

Stämmer för mig

	Helt	ganska	delvis	dåligt	inte alls
	1	2	3	4	5
1. Ambitiös	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ansvarsfull	☐	☐	☐	☐	☐
3. Artig	☐	☐	☐	☐	☐
4. Behärskad	☐	☐	☐	☐	☐
5. Djup. Filosofisk	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ekonomisk	☐	☐	☐	☐	☐
7. Flitig	☐	☐	☐	☐	☐
8. Intelligent	☐	☐	☐	☐	☐
9. Konstnärlig	☐	☐	☐	☐	☐
10. Ledarskapsförmåga	☐	☐	☐	☐	☐

Stämmer för mig

	Helt 1	ganska bra 2	delvis 3	dåligt 4	inte alls 5
11. Livlig	☐	☐	☐	☐	☐
12. Lugn	☐	☐	☐	☐	☐
13. Lydig	☐	☐	☐	☐	☐
14. Musikalisk	☐	☐	☐	☐	☐
15. Målmedveten	☐	☐	☐	☐	☐
16. Omtänksam	☐	☐	☐	☐	☐
17. Ordentlig	☐	☐	☐	☐	☐
18. Osjälvisk	☐	☐	☐	☐	☐
19. Pålitlig	☐	☐	☐	☐	☐
20. Religiös	☐	☐	☐	☐	☐
21. Självständig	☐	☐	☐	☐	☐
22. Snabbtänkt	☐	☐	☐	☐	☐
23. Sportig	☐	☐	☐	☐	☐
24. Trevlig	☐	☐	☐	☐	☐
25. Tålmodig	☐	☐	☐	☐	☐
26. Tävlings- människa	☐	☐	☐	☐	☐
27. Uthållig	☐	☐	☐	☐	☐
28. Ärlig	☐	☐	☐	☐	☐

31. VAD ÄR VIKTIGT FÖR DITT LIV OCH DIN FRAMTID?

När Du tänker på Ditt liv och Din framtid hur viktig är var och en av följande punkter för Dig personligen?

Markera Ditt svar med X i skalorna nedan.

	Inte alls viktigt 1	inte så viktigt 2	ganska viktigt 3	viktigt 4	mycket viktigt 5
1. att stå min familj nära	☐	☐	☐	☐	☐
2. att utveckla min personliga identitet	☐	☐	☐	☐	☐
3. att bidra till en bättre värld	☐	☐	☐	☐	☐
4. att vara en god ledare	☐	☐	☐	☐	☐
5. att göra något för att stoppa miljöförstörelsen	☐	☐	☐	☐	☐
6. att gifta mig	☐	☐	☐	☐	☐
7. att utveckla mina talanger	☐	☐	☐	☐	☐
8. att skydda djur	☐	☐	☐	☐	☐
9. att tjäna mycket pengar	☐	☐	☐	☐	☐
10. att få eller ha en bra utbildning	☐	☐	☐	☐	☐
11. att ha snygga kläder	☐	☐	☐	☐	☐
12. att ha ett trevligt hem	☐	☐	☐	☐	☐
13. att pröva på olika jobb	☐	☐	☐	☐	☐
14. att göra karriär	☐	☐	☐	☐	☐
15. att ha ett tryggt arbete	☐	☐	☐	☐	☐
16. att bli respekterad	☐	☐	☐	☐	☐
17. att ha tid för mina barn	☐	☐	☐	☐	☐
18. att få resa	☐	☐	☐	☐	☐
19. att ha goda vänner	☐	☐	☐	☐	☐
20. Annat vad?.....					
.....					
.....					

32. HUR SER DU PÅ SKOLAN?

Vi har tidigare frågat Dig om skolan. Nu är vi intresserade av att se hur Du ser på skolan idag. Nedan följer ett antal påståenden. Kryssa i det som stämmer för Dig.

	Stämmer precis 1	Stämmer ganska bra 2	Stämmer någotsånär 3	Stämmer inte så bra 4	Stämmer inte alls 5
1. För att stå ut måste man ibland skolka.	☐	☐	☐	☐	☐
2. När jag tänker tillbaka på min skoltid så tycker jag den var ganska bortkastad	☐	☐	☐	☐	☐
3. Det mesta var meningslöst som vi sysslade med i skolan.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Skolan är det bästa som hänt mig	☐	☐	☐	☐	☐
5. Jag ansträngde mig och satsade på skolan	☐	☐	☐	☐	☐
6. Det var roligt att gå i skolan	☐	☐	☐	☐	☐
7. Jag brydde mig inte om hemarbete (läxor och annat) särskilt mycket.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Det jag är bra på räknades inte i skolan.	☐	☐	☐	☐	☐
9. I skolarbetet fick jag göra sådant som verkligen betydde mycket för mig.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Det var viktigt för mig att arbeta med mina händer ibland.	☐	☐	☐	☐	☐
11. I läroböckerna står mycket som är intressant.	☐	☐	☐	☐	☐
12. När jag inte vet hur något kommer att gå tror jag oftast att det kommer att gå bra	☐	☐	☐	☐	☐

	Stämmer precis 1	Stämmer ganska bra 2	Stämmer någotsånär 3	Stämmer inte så bra 4	Stämmer inte alls 5
13. Om någonting kan gå åt skogen för mig, så brukar det göra det.	☐	☐	☐	☐	☐
14. I skolan får man arbeta alldeles för litet med sina händer och sin kropp	☐	☐	☐	☐	☐
15. Skolan lägger ner alldeles för litet tid på de praktiska ämnena	☐	☐	☐	☐	☐
16. Om man tänker själv i skolan råkar man bara ut för problem.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Jag tycker inte att lärarna gav oss tillräckligt mycket ansvar.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Jag ser alltid den ljusa sidan av saker och ting.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Jag stod inte ut med att det alltid var lärarna som bestämde.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Om vi själva fått ta mer ansvar för skolarbetet skulle jag ha lärt mig mera.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Jag är alldeles för optimistisk när det gäller min framtid.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Mina lärare var schyssta och rättvisa.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Det bästa med skolan var kompisarna.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Saker och ting går nästan aldrig som jag önskar.	☐	☐	☐	☐	☐

	Stämmer precis 1	Stämmer ganska bra 2	Stämmer någotsånär 3	Stämmer inte så bra 4	Stämmer inte alls 5
25. Kompisarna i skolan var viktigare för mig än det vi fick lära oss.	☐	☐	☐	☐	☐
26. De flesta lärarna jag hade brydde sig verkligen om eleverna.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Jag tror nästan aldrig att det kommer att gå så som jag önskar.	☐	☐	☐	☐	☐
28. För mig var det viktigare att ha roligt än att vara duktig i skolan.	☐	☐	☐	☐	☐
29. De flesta av mina lärare hade humor.	☐	☐	☐	☐	☐
30. Jag tror på ordspråket 'efter regn kommer solsken'.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Jag gillade de flesta av mina lärare väldigt mycket.	☐	☐	☐	☐	☐
32. Mycket litet av det vi sysslade med i skolan intresserade mig.	☐	☐	☐	☐	☐
33. Jag räknar sällan med att något bra kan hända mig.	☐	☐	☐	☐	☐
34. Så mycket tid man tillbringade i skolan kunde den gott sysslats med mer intressanta saker.	☐	☐	☐	☐	☐

Slutligen vill vi ställa några frågor kring Din hälsa och Ditt välbefinnande:

33. Hur bedömer Du Ditt hälsotillstånd för närvarande? Markera det alternativ som stämmer för Dig.

- 1. Mycket bra
- 2. Ganska bra
- 3. Varken bra eller dåligt
- 4. Ganska dåligt
- 5. Mycket dåligt

34. Hur är Ditt sinnesläge för närvarande? Markera det alternativ som stämmer för Dig.

- 1. Jag är uppåt för det mesta
- 2. Jag är inte orolig eller nedstämd
- 3. Det går upp och ner. Ibland är jag uppåt ibland är jag nedstämd
- 4. Jag är i högsta grad orolig eller nedstämd

35. Har Du det senaste halvåret känt att Du inte kunnat klara Dina eventuella problem(både stora och små)?

- 1. Inte alls
- 2. Inte mer än vanligt
- 3. Mer än vanligt
- 4. Mycket mer än vanligt

36. Har Du några kommentarer kring formuläret?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

TACK FÖR DIN MEDVERKAN!

Svenska barn har det generellt sett mycket bra. Ändå vet vi att en del individer drabbas av större sårbarhet och sämre utveckling. Går det att identifiera vilka faktorer under barns och ungdomars uppväxt det är som verkar uppbyggande respektive nedbrytande? Vilken betydelse har förskolan och skolan? Familjeförhållanden? Detta är grundläggande frågor inom FABASKO-projektet. I denna andra rapport fokuserar författarna på 101 barns utvecklingsgång under hela livsperioden 1-25 år och utvecklingsprocessens betydelse för dem som unga vuxna. Studien bygger på enkätmaterial insamlat då respondenterna var 8 år, 13 år, 16 år och 25 år. Hur har dessa unga människor det idag? Hur ser de på sin uppväxt och på framtiden?

Denna rapport finns att hämta i pdf-format på <http://www.lhs.se/iol/publikationer/>

ISSN 1404-983X ISBN 91-89503-10-4

**Institutionen för individ, omvärld och lärande,
Lärarhögskolan i Stockholm**